

จักกวัตตีปนีแปล

กัณฑ์ที่ 4 : ชื่อที่นิเทศ การชี้แจงเรื่องทวีปในจักกวัตตีปนี

[ทวีปใหญ่ทั้งสี่]

มัตถิชาพาเจ้า (พระสิริมังคลาจารย์)¹ จะกล่าวเรื่องทวีป. ถามว่า (92/3) "ภูมิภาคอะไร ชื่อว่าทวีป". เฉลยว่า "ที่ที่อยู่กลางน้ำในมหาสมุทรที่เรียกว่าเกาะกลางน้ำ² ชื่อว่าทวีป". เหตุนั้น ในปาดาลวรรค ทาน (พระโมคคัลลายนเถระ)³ จึงกล่าวไว้ว่า

"อนึ่ง ที่ตอนที่อยู่กลางน้ำ ชื่อว่า เกาะหรือทวีป".

และในฎีกาแห่งปาดาลวรรคนี้ พระฎีกาจารย์ก็กล่าวไว้ว่า "ที่ตอนที่อยู่กลางน้ำอันเกิดจากการกระทำ (ของอภิมชาติ) ชาวโลกเรียกกันว่าเกาะ". แม้ในหนังสือทั้งหลายมีกัมภีร์โลกที่ปกสาร

¹ พระภิกษุนักปราชญ์ในอาณาจักรสยามไทย ผู้รจนาเรื่องนี้

คุณ ศฤกษณ์ จัంగాจิตต์, "จักกวัตตีปนี กัณฑ์ 1, 2, 3" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก มัธยมศึกษาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 232-236.

² อนุตรปี่ แปลว่าเกาะ หมายถึงเกาะที่อยู่กลางน้ำ, เกาะระหว่างน้ำ

คุณ กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์, พระคัมภีร์อภิธานปิฎก (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2508), หน้า 205.

³ พระโมคคัลลายนเถระ หรือพระโมคคัลลายนเถระ แห่งวัดเชตวัน กรุงปฏัตติปุระ สิงหลทวีป (ลังกา) ผู้รจนาคัมภีร์อภิธานปิฎก

คุณ Wilhelm Geiger, Pali Literature and Language, 2n ed. (Delhi : S.K. Mehra, 1968), pp. 55-56.

เป็นอาทิ ท่าน (พระมหาเมธังกรเถระ)¹ ก็โลกลาวไว้ว่า "ในภายนอกภูเขามริภคณ์² ก็มีโลดสาคร³ (ทะเลน้ำเค็ม) ทวีปใหญ่ทั้ง 4 และทวีปน้อย 2,000 ทวีป โค้งอยู่บนแผ่นดินที่ยุบคั่นจากน้ำในที่นั้น ๆ". ส่วน ทิป ศัพท (ที่ปศัพทที่แปลว่าทวีป) พระภิกษุจารย์โลกลาวไว้ในฎีกาแห่งชั้นวรรควา "ชื่อว่าทวีป เพราะวิเคราะห์โดยอรรถว่า น้ำไหลไปในภูมิประเทศนี้โดยส่วนทั้งสอง". ส่วนในคัมภีร์จตุรงคพล ท่าน (มหาอำมาตย์จตุรงคพล)⁴ กล่าววาทิป ชาติ เป็นไปในอรรถวา สว่าง, ประกาศ. พระภิกษุจารย์จึงกล่าวไว้ในฎีกาแห่งภูมิวรรควา "ภูมิประเทศที่ชื่อว่าทวีป เพราะวิเคราะห์โดยอรรถว่า ปรากฏในกลางน้ำ อีกอย่างหนึ่งก็ชื่อว่า ทิป เพราะเป็นที่ที่พระสัตธรรมสองแสง" ดังนี้แล้ว โลกลาวไว้ในฎีกาแห่งปาตาสวรรควา "ภูมิประเทศที่ชื่อว่าทวีป (ทวีป) เพราะวิเคราะห์โดยอรรถว่า น้ำไหลไปสองทางในภูมิประเทศนั้นอันเป็นเหตุ (ทวี + อาป) ลบ ว อักษรและ อา อักษร. แล้วยักษสระ อิ เป็น อี".

ก็ทวีปมี 2 อย่าง ได้แก่ปิตตทวีปและมหาทวีป ในสองอย่างนั้น ทวีปทั้ง 4 (93/3) มีชมพูทวีป⁵ เป็นต้น ชื่อว่ามหาทวีป (ทวีปใหญ่) ถึงในภูมิวรรค ท่าน (พระโมคคัลลายนเถระ) ก็กล่าวไว้ว่า

¹ พระภิกษุนักปราชญ์ในสมัยสุโขทัย ผู้รจนาคัมภีร์โลกที่ปกสาร

ดู เกรียงศักดิ์ ไชยคุรุพันธ์, "โลกที่ปกสาร ปริจเฉทที่ 1 และ 2"

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษามคธวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 16-20.

² ฎีกาคนวก หน้า 328-329

³ ฎีกาคนวก หน้า 324-325

⁴ มหาอำมาตย์นักปราชญ์ชาวสิงหล ผู้แต่งคัมภีร์จตุรงคพล ซึ่งเป็นฎีกาแก่

อภิธานศัพท์นิรุกติศาสตร์

⁵ ฎีกาคนวก หน้า 321

"ทวีปทั้งสี่เหล่านี้คือ บุษพูทวีป 1 อมรโคยานทวีป 1
 ชมพูทวีป 1 อุตตรกुरुทวีป 1 เป็นมหาทวีปดังนี้" (93/6)

บรรดาทวีปใหญ่ทั้ง 4 นั้น แต่ละทวีป ทวีปหนึ่งมีบริวารทวีปละ 500.
 ทวีปน้อย 2,000 มีดังกาทวีป เป็นคน ชื่อปริศตทวีป (ทวีปน้อย). ส่วนขนาดของ
 มหาทวีป¹ พระอรธกถาจารย์ กล่าวไว้ในอรธกถาทังหลายอย่างนี้ว่า "ชมพูทวีป
 มีขนาด 10,000 โยชน์ อมรโคยานทวีปมีขนาด 7,000 โยชน์ บุษพูทวีป
 ก็เท่ากัน (ขนาด 7,000 โยชน์) อุตตรกुरुทวีปมีขนาด 8,000 โยชน์".
 คำว่า "มีขนาด 10,000 โยชน์" นี้ ท่านกล่าวรวมเอาสถานที่ทั้งหมด คือที่ที่มนุษย์
 อยู่แล้ว และที่ที่มนุษย์ไม่อยู่แล้ว. เพราะว่าในสถานที่จำนวน 10,000 โยชน์ นั้น มนุษย์อยู่
 ไล่ในที่ประมาณ 3,000 โยชน์ เท่านั้น. คอยเหตุนี้ ในอรธกถาอัฐกนิบาต อังคตตริภาย
 เป็นต้น พระอรธกถาจารย์จึงกล่าวไว้ว่า "ตามที่ว่าชมพูทวีปนี้ มีขนาด 10,000 โยชน์
 ในจำนวนนั้น ภูมิประเทศประมาณ 4,000 โยชน์ ถูกล้ำท่วม ถึงการนับว่าเป็นสมุทร
 (ทะเล) มนุษย์อยู่ไล่ในที่ประมาณ 3,000 โยชน์ เหลืออีกประมาณ 3,000 โยชน์
 เป็นป่าหิมพานต์ตั้งอยู่". และในฎีกาแห่งอัฐกนิบาต อังคตตริภายเป็นต้นนั้น พระฎีกา-
 จารย์กล่าวไว้ว่า "ภูมิประเทศประมาณ 10,000 โยชน์ อธิบายว่า (มีประมาณเท่านั้น)
 ทั้งคานยาวและคานกว้าง. คอยเหตุนี้ พระอรธกถาจารย์ จึงกล่าวคำมีอาทิว่า
 "ในจำนวนนั้น". นำท่วม เพราะสิ่งบุญของสัตว์ ที่เขาไปอาศัยสถานที่นั้น".² แม้ใน

¹ ดู พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวิจิตร ฉบับที่ 2 (กรุงเทพฯ :
 กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ตรวจชำระ โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2520),
 1 : 133-137.

² สดกมล จังกาจิตต์, "จักกวัตติ์ปนี กัณฑ์ 1, 2, 3."... หน้า 188-189.

ฎีกาพระวินัย พระฎีกาจารย์ถกดาวไว้อย่างนี้. แม้ในคำมีอาทิว่า "อมรโคยานทวีป มีขนาดประมาณ 7,000 โยชน์" ก็พึงทราบว่าเป็นการแสดงขนาดทั้งถานยาวและถานกว้าง.

แม้คำว่า "พระอาจารย์ทั้งหลายกล่าววาทะ ชมพูทวีปมีลักษณะเหมือนแก้วมณี (94/4) อมรโคยานทวีปมีลักษณะราวเหมือนกระจกเงา. บุพพิเทหทวีปมีลักษณะเหมือนดวงจันทร์ครึ่งดวง อุตตรกรทวีปมีลักษณะเหมือนตัง (หน้าสี่เหลี่ยม). ทั้งใบหน้าของชาวทวีปนั้น ๆ และของชาวทวีปที่เป็นบริวารของทวีปนั้น ๆ ก็มีลักษณะเหมือนลักษณะของทวีปนั้น ๆ² ดังนี้" พระฎีกาจารย์ถกดาวไว้ในฎีกาพระวินัยเหมือนกัน. แม้ในฎีกาแห่งคัมภีร์จินาดังการ พระฎีกาจารย์ถกดาวไว่ว่า "บรรดาทวีปทั้ง 4 นั้น ใบหน้าของทุกคนในชมพูทวีป มีลักษณะดังเรือนรก (ตัวถึงรด, ทรวดทรงรด) ใบหน้าของชาวบุพพิเทหทวีป มีลักษณะดังดวงจันทร์ครึ่งดวง ใบหน้าของชาวอุตตรกรทวีป มีลักษณะดังตังสี่เหลี่ยม ใบหน้าของชาวอมรโคยานทวีป มีลักษณะดังดวงจันทร์เต็มดวง"³.

1 ฎีกา เป็นคัมภีร์จารึกคำสอนในพระพุทธศาสนาชั้นที่ 3 ซึ่งจัดตามลำดับความสำคัญมี 5 ชั้น คือ

1. พระไตรปิฎก เป็นบันทึกพระพุทธวจนะโดยตรง
2. อรรถกถา เป็นคำอธิบายพระไตรปิฎก
3. ฎีกา เป็นการอธิบายคำในอรรถกถา
4. อนุฎีกา เป็นการอธิบายคำในฎีกา
5. อาจารย์ยมติ เป็นคำอธิบายธรรมะของท่านผู้ทั่วไป

ดู ปิ่น มุทกันต์, พ.อ., ประมวลศัพท์ศาสนา (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2505), หน้า 124.

2 ดู พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา... 1 : 135-137.

3 ดู พระญาณิไทย, ไตรภูมิพระร่วง (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), หน้า 80-81.

แต่ในคัมภีร์โลกที่ปกสาร¹ ท่าน (พระมหาเมธีกรเถระ) ก็กล่าวไว้ว่า (94/10) "พระอาจารย์ทั้งหลาย กล่าวว่่า สมุททวีป มีขนาด 10,000 โยชน์ ทั้งคานยาวและคานกว้าง มีสัณฐานดังบัญชีเวียน (ตัวตั้ง, ทรวดทรงเวียน, รูปสี่เหลี่ยม). บุพพิเททวีป กลม มีสัณฐานราบดังกระจงเงา มีขนาด 7,000 โยชน์ ทั้งคานยาวและคานกว้าง. อุตตรกุฎทวีป มีสัณฐานดังสี่เหลี่ยม ขนาด 8,000 โยชน์ ทั้งคานยาวและคานกว้าง. อมรโคยานทวีป มีสัณฐานดังดวงจันทร์ครึ่งดวง ขนาด 7,000 โยชน์ ทั้งคานยาวและคานกว้าง. โปนนาของชาวทวีปนั้น ๆ มีสัณฐานเหมือนสัณฐานของทวีปนั้น ๆ"². แม่ในโลกลบัญญัติปกสาร ท่าน (พระคณิศรจนารักษ์)³ ก็กล่าวไว้ว่า "อมรโคยานทวีป เหมือนดวงจันทร์ครึ่งดวง บุพพิเททวีป กลม อุตตรกุฎทวีป สี่เหลี่ยม". ความที่อมรโคยานเป็นทวีปกลม บุพพิเทเป็นทวีปมีสัณฐานดังดวงจันทร์ครึ่งดวง พระภูิกจารย์ก็กล่าวไว้ในภูิกขา มีภูิกาพระวินัยเป็นอาทิ ถวายประการฉะนี้.

แต่ในคัมภีร์โลกที่ปกสารเป็นต้น พระคณิศรจนารักษ์ ก็กล่าวความที่บุพพิเทเป็นทวีปกลม อมรโคยานเป็นทวีปมีสัณฐานดังดวงจันทร์ครึ่งดวง เพราะเหตุนี้ วิญญูชน (ผู้) ทราบความแย้งกันของคัมภีร์เหล่านั้นแล้ว พึงพิจารณาแล้วถือเอาข้อตกลงที่ถูกต้องกว่า⁴.

แต่ อปร ศัพท์นั้นแต่ บัญญัติซึ่งปรารภในคำว่า "อมรโคยาน" นี้ อปร ศัพท์ในคำว่า "บุพพิเท" เพราะสามัตถิยะแห่งการวาง บุพพิ ศัพท์ไว้ ในคำนี้ว่า

1 เกรียงศักดิ์ ไชยคุรุรักษ์, "โลกปกปกสาร ปริจเลทที่ 1 และ 2" ... หน้า 9-16.
 2 ดู พระญาธิไทย, ไตรภูมิพระร่วง ... หน้า 82-83
 3 พระอาจารย์สุวรรณาคัมภีร์ทาง ๆ
 4 ส่วนนที่พระศิริมังคณาจารย์ ให้เสีรภาพแก่ท่านนรในการวินิจฉัยข้อความที่ขัดแย้งกัน โดยให้พิจารณาเอาเอง แล้วยึดเอาข้อความที่ถูกต้อง
 5 สามัตถิยะ : ความสามารถ

"ปุพฺพวิเทโห". บัณฑิตยอมเข้าใจไม่ได้ ว่าเป็น "อมร" ศัพท์ เหมือนอมรศัพท์ในคำนี้ว่า "อโร ทุว อมโร ภว : ทานจงเป็นผู้ไม่แก่ ไม่ตาย" ดังนี้. คุยเหตุนี้ (95/4) ในอรรถกถาสติปัฏฐานสูตร มุลบัณฑิตกั พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวไว้ว่า "ประเทศที่พวกมนุษย์ซึ่งมาจากอมรโคยานทวีปอยู่ครอง ไก่นามว่า "อปรัณตชนบท"¹. อมรศัพท์แม่ในที่นี้ กับอภิจิมทิส (ทิศตะวันตก) เหมือนในคำว่า "อมรปุเร" ในหนหลัง (ที่กล่าวมาแล้ว). จริงอยู่ ในอรรถกถามหาสีหนาสสูตร ทาน (พระอรรถกถาจารย์) ได้กล่าวไว้ว่า "บทวา อปรปุเร ความว่าในทิศภาคอื่นอีกของบุรี อธิบายว่า ในทิศตะวันตก.

[พรรณนาชมพูทวีป]

อนึ่ง ความที่บรรดาทวีปทั้ง 4 เหล่านี้ ชมพูทวีปประกอบพร้อมด้วยนครเป็นต้น บัณฑิตพึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในอรรถกถาเป็นต้น. จริงอยู่ในอรรถกถามหาสมยสูตรเป็นต้น ทาน (พระอรรถกถาจารย์)² ก็กล่าวไว้ว่า "ในชมพูทวีปทั้งสิ้น คือในนครหกหมื่นสามพันนคร 3 หน ($63,000 \times 3 = 189,000$ นคร) ในโหมมุข (เมืองอุชารูน่า) 9,900,000 แห่ง (เกลานเกลานแสนแห่ง) ในเมืองท่า 96 แสนโกฏิเมือง ในบอรัณะ 56 บอ".

และในฎีกาแห่งมหาสมยสูตรเป็นต้นนั้น พระฎีกาจารย์³ ก็กล่าวไว้ว่า "ไถยินว่า ในชมพูทวีป ตอนแรกบังเกิดมีนครประมาณ 63,000 นคร ครั้งที่ 2 ครั้งที่ 3 ก็เท่ากัน (ครั้งละ 63,000 นคร). พระอรรถกถาจารย์กล่าวหมายเอาเนื้อความนั้น รวมนครเหล่านั้น ซึ่งมีจำนวน 63,000 นครเข้า 3 ครั้ง ได้ 189,000 นคร ($63,000 \times 3 = 189,000$).

¹ ภูภาคผนวก หน้า 334

² พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งเป็นคำอธิบายพระไตรปิฎกที่มีความสำคัญรองจากพระไตรปิฎก แต่งโดยพระมหาเถระยุคแรกก่อน.

³ พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ชันฎีกา ซึ่งอธิบายคำในอรรถกถาอีกทีหนึ่ง

คำว่า "ในโทมูช 99 แสนแห่ง" คือในโทมูช (เมืองอุซาวูน่า) 9 แสน 9 แสนแห่ง. ก็ยาทนคร (เมืองบริวารอันเป็นที่เก็บส่วยสาอากร) อันเป็นที่ตั้งผลประโยชน์สำหรับเลี้ยงเมืองใหญ่ เรียกว่าโทมูช (เมืองอุซาวูน่า). คำว่า "ในเมืองท่า 96 แสนโกฏีแห่ง" คือในเมืองท่า 96 แสนโกฏีเมือง. ในบอรัตะ 56 แห่ง ในทวีปทั้งหลายมี ความพัดดิทวีป¹ (ทวีปลังกา) เป็นต้น" (96/3)

ถึงในฎีกาพระวินัย พระฎีกาจารย์รวมเอาฎีกาและอรรถกถาของพระสูตรเข้าด้วยกัน กล่าวไว้ว่า "ชมพูทวีปประกอบด้วยเมืองท่า 96 แสนโกฏีแห่ง บอรัตะ 56 แห่ง โทมูช (เมืองอุซาวูน่า) 99 แสนแห่ง และนคร (ใหญ่) 189,000 นคร. ได้ยี่นา ในชมพูทวีป ครั้งแรกบังเกิดนครประมาณ 63,000 นคร ครั้งที่ 2 ครั้งที่ 3 ก็เท่ากัน เป็นอันว่ารวมนครเหล่านั้นเข้าด้วยกัน เป็นนครถึง 189,000 นคร". (96/9)

ถึงในสมัยพระเจ้าจักรพรรดิทรงพระนามว่า มหาสุทิสสะ² ในชมพูทวีปได้มีนครถึง 84,000 นคร. สมจริงดังพระคำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าโคตรัสไว้ว่า "กุงกรอาเนท พระเจ้ามหาสุทิสสะ มีนคร 84,000 นคร. มีราชธานีชื่อกุงสวาทิ เป็นเมืองหลวง". ในสมัยพระเจ้าธรรมาโตกราช³ ก็เหมือนกัน. เหตุนี้ ในอรรถกถาสมันตปาสาติกา พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวไว้ว่า "พระเจ้าธรรมาโตกราช รับสั่งให้สร้างพระวิหาร 84,000 แห่ง ในนคร 84,000 นคร ทั่วทั้งชมพูทวีป"⁴.

¹ ฤดูกาลผนวก หน้า 315

² กระทรวงศึกษาธิการ, การศาสนา, กรม, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พิมพ์ครั้งที่ 2. (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2515), 15 : 196-197.

³ ฤดูกาลผนวก หน้า 334

⁴ ดู พระญาณิโทย, ไตรภูมิพระร่วง ... หน้า 168.

กล่าวกันว่า ในชมพูทวีปมีนคร 84,000 นคร โดยกำหนดที่สุดอย่างต่ำ นครใน
 ชมพูทวีปนั้น แบ่งเป็น 2 อย่าง คือ สาขานครและมุลปุระ. ในสองอย่างนั้น นครมีกรุง
 พาราณสีเป็นอาทิ ชื่อว่ามุลปุระ (เมืองหลัก; เมืองใหญ่, เมืองที่สร้างขึ้นก่อน) นครอื่น ๆ
 จากมุลปุระ ชื่อว่าสาขานคร (เมืองกิ่ง). สมจริงถึงคำที่พจน (พระโมคคัลลานเถระ)
 กล่าวไว้ในปุริวรรคว่า (97/1)

“เมืองที่เว้นสาขานคร (เมืองกิ่ง) ชื่อว่ามุลปุระ ไคแก่
 เมืองคือ พาราณสี สาวตี เวสาตี มิถิลา อาทิว
 โกสัมพี อุชเชนี ทักสิลา จัมปา สาคละ สูงสูมารกีรี
 ราชคฤห์ กมิธัสตุ สาเกต อินปัตต อุกกัญฐา
 ปาฏลีบุตร เขตฺตฺร สังกัสสะ และเมืองกุสินารา เป็นต้น”.

อนึ่ง ในฎีกาแห่งปุริวรรคนี้ พระฎีกาจารย์กล่าวไว้ว่า “เมืองที่เว้นจาก
 มุลปุระ คือที่เว้นซึ่งมุลปุระเสียมีอยู่ กว้างโยชน์หนึ่ง แวดล้อมทวยกำแพงเป็นคั่น เรียกว่า
 สาขานคร เพราะเป็นเหมือนกิ่งแห่งที่เป็นที่ตั้งของต้นไม้ของมุลปุระ”.

[นครพาราณสี¹]

ส่วนความหมายของศัพท์ มีพาราณสีศัพท์เป็นต้น ซึ่งทราบตามนัยที่กล่าวไว้ใน
 ที่นั้น ๆ นั้นแล. ก็ในฎีกापุริวรรค พระฎีกาจารย์กล่าวไว้ว่า “ศิระวานร หรือแผนหิน
 มีสัณฐานถึงศิระวานรนั้น มีอยู่ในเมืองนั้น เหตุนี้เมืองนั้นชื่อว่าวานรสีสะ เมื่อฟังกล่าวว่า
 “วานรสีสะ” กล่าววา “พาราณสี”. เพราะทำอาเทศ ๖ เป็น พ (แปร ร ไว้หน้า น
 จาก นร เป็น รน) ยึดสระ อ เป็น อา อาเทศ ๒ เป็น ฉ และดบ ส (วานรสีส >
 พาราณสี)” อรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคว่า “แม่น้ำชื่อว่าพาราณสา มีอยู่ นครอันอยู่ไม่
 ไกลจากแม่น้ำพาราณสา ชื่อว่าพาราณสี”.

¹ ดู พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวินิจัยกถา ... 1 : 352-358.

[นครสวรรค์¹]

อรรถกถาสัพพสาธุสตราว่า "นครอันเป็นที่อยู่ของฤษีชื่อสวัตถิ² เรียกว่า สวัตถิ (โดยใช้เป็นอดีตดิถี) เหมือนกันว่า ถากัน³ และมากัน⁴ ฉะนั้น ผู้คิดตามอักษรกถาวร อย่างนี้ ถวายประการจะน้อยกว่า . แต่พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายกล่าววว่า เครื่องอุปโภคบริโภค ของพวกฤษีไม่มี ไม้ว่าชนิดใด ๆ ทกอย่างมีในนครนั้น เหตุฉะนั้นจึงชื่อว่าสวัตถิ . อนึ่ง เมื่อเขาถามในการรวบรวมหมู่เกวียนว่า "มีสินค้าอะไรบาง?" พอลาประจำหมู่เกวียนตอบว่า "มีทุกอย่าง" เพราะอาศัยถ้อยคำว่า "มีทุกอย่าง" เมืองนั้นจึงชื่อว่าสวัตถิ (แปลว่ามีทุกอย่าง)

"เครื่องอุปโภคทุกอย่าง อันบุคคลรวบรวมไว้พร้อมแล้ว (98/4)

ในกาลทุกเมื่อ มีอยู่ในนครสวัตถิ เพราะเหตุฉะนั้น นครนี้ จึงเรียกว่า สวัตถิ เพราะอาศัยคำว่า "มีทุกอย่าง" . เมือง ของชาวโกศคนารัณรมย์ นาทม เป็นที่ยังใจให้ยินดี ไม่สังค จากเสียด 10 ประการ⁵ สมบูรณ์ด้วยข้าวและน้ำ ถึงความเจริญ

1 คุ พระยาศรธรรมปริชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา ... 1 : 358-372

2 สวัตถิฤษี คือนักบวชนอกพุทธศาสนาบางรูปหนึ่งที่เคยสร้างอาศรมอยู่ในดินแดนที่เป็นเมืองสวัตถิมาก่อน

3 ชื่อเมืองเล็ก ๆ เมืองหนึ่งในสมัยพุทธกาล ที่ฤษীগักันทะเลเคยสร้างอาศรม อยู่มาก่อน

4 ชื่อเมืองเล็ก ๆ เมืองหนึ่งในสมัยพุทธกาล ที่ฤษีมากันทะเลเคยสร้างอาศรม อยู่มาก่อน

5 ไม่สังคจากเสียด 10 ประการคือ

1. หฤติสทุแทน	เสียดชวาง	6. วีสทุแทน	เสียดพิน
2. อสูสทุแทน	เสียดมา	7. คีตสทุแทน	เสียดขับริง
3. รดสทุแทน	เสียดรด	8. สมมสทุแทน	เสียดกังสกาล
4. เกริสทุแทน	เสียดกลอง	9. คาลสทุแทน	เสียดประโคม
5. มุทิงกสทุแทน	เสียดตะโพน	10. ปิวถ ชาตถาคิ สทุแทน	เสียดเชษฐาน

ไพฑูริย์ มั่งคั่ง กว้างขวาง เป็นที่ยังใจใตยีนดี สวรรค์ดี
จึงเป็นเมืองอุดม ประคองอาณานิทานกร¹ ของทวยเทพฉะนั้น"

ส่วนในอรรถกถามงคลสูตร ท่าน (พระอรรถกถาจารย์) กล่าวไว้แต่เพียงว่า
"ไฉนว่า นครนั้น (นครสวรรค์) เคยเป็นที่อยู่อาศัยของฤๅษีชื่อว่า สวรรค์ เพราะฉะนั้น
จึงเรียกว่า สวรรค์ กล้วยอำนาจแห่งอิทธิคุณ เหมือนนครที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยของฤๅษีชื่อ
กุสุมพะ² เรียกว่าโกสุมพี นครที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยของฤๅษีชื่อกาน्हะ เรียกว่ากาน्हะ
ฉะนั้น แต่พระโบราณจารย์พรรณานาว่า เพราะในที่นี่ เมื่อเขาถามในเวดการรวบรวม
หมู่เกวียนว่า "มีสินค้าอะไรบ้าง?" พอกาประจำหมู่เกวียนตอบว่า "มีทุกอย่าง"
เพราะฉะนั้น จึงอาศัยคำนั้น เรียกนครนี้ว่า "สวรรค์" (98/16)

[นครเวสาลี³]

อรรถกถาศิปพาราธิกว่า บทว่า เวสาลี ความว่า ในนครอันมีชื่ออย่างนั้น
คือมีคำเรียกขานอันเป็นไปกล้วยอำนาจอิทธิคุณ ก็นครนั้นเรียกว่าเวสาลี เพราะเป็น
เมืองกว้างขวาง โดยขยายแนวกำแพงออกไปถึงสามครั้ง . อนึ่ง นครนี้ซึ่งทราบว่า
ถึงความใหญ่โดยประการทั้งปวง ในสมัยที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงบรรลु
พระสัมโพธิญาณแล้วนั้นเอง . พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาหาสีหนาทสูตรว่า
ไฉนว่า นครนี้ถึงการเรียกว่าเวสาลี เพราะเป็นนครที่ขยายให้กว้างขวางครั้งแล้ว
ครั้งเล่า . ในเรื่องนี้มีคำชี้แจงโดยลำดับดังต่อไปนี้ .

¹ กุฎากนวก หน้า 336

² กุสุมพฤษี ชื่อนักบวชนอกพุทธศาสนาพวกหนึ่งที่มีปกติอยู่ในป่า และเคยสร้าง
อาศรมอยู่ที่เมืองโกสุมพีมาก่อน

³ ดู พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) , ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา ... 1 : 372-378.

ถึงใกล้ค่ำมา พระอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทรงพระครรภ์. (99/4)
 พระนางทรงทราบแล้วกราบทูลแก่พระราชบิดา. พระราชาได้พระราชทานเครื่องบริหารครรภ์.
 พระนางไ้รับการบริหารพระครรภ์เป็นอย่างดี. ในเวลาพระครรภ์แก่ก็เสด็จเข้าสู่ตำหนัก
 เป็นที่ประสูติ. (ชรรมา) สตรีผู้นี้มีบุุขทั้งหลายมักจะคลอดในเวลาใกล้รุ่ง. และพระนาง
 ก็เป็นองค์หนึ่งของสตรีผู้นี้มีบุุขเหล่านั้น. จึงได้ประสูติขึ้นเนื้อ. มีสีแแดงกึ่งแแดงดำอันบุคคล
 ยอมแล้วควยครั้ง (หรือมีสีแแดงกึ่งคอกชะบาและคอกหงอนโก) ในเวลาใกล้รุ่งคราวนั้น.
 ต่อมาพระเทวีก่อน ๆ ก็ได้ประสูติพระโอรสเช่นกับรูปทองคำ. พระอัครมเหสีทรงดำริว่า
 "โโทษที่ไม่ควรพรรณนา พึ่งเกิดขึ้นแก่เรา หนาพระที่นั่งว่า "ประสูติขึ้นเนื้อ" จึงทรงบรรจุ
 ขึ้นเนื้อนั้นใส่ภาชนะอันหนึ่งครอบฝาแล้วประทับพระราชลัญจกร¹ แล้วให้ลอยเสียในกระแสด
 แม่นำคงคา เพราะทรงกลัวแต่โโทษที่ไม่ควรพรรณนานั้น. พอพวกมนุษย์ทั้งหลายมา เทวาก็เข้า
 จัดแจงคุมกัน. และได้จารึกแผนทองถวายชาคความว่า "โอรสของพระอัครมเหสีพระเจ้า
 กรุงพาราณสี" แล้วผูกไว้ที่ภาชนะนั้น. แค้นภาชนะนั้นอันดวงกัษมีภัยแตกสิ้นเป็นตนมิได้พองพาน
 ลอยไปตามกระแสดแม่น้ำคงคา. (99/15)

ก็สมัยนั้น คาบสองคี่หนึ่ง อาศัยตระกูลนายโคบาล พำนักอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคา.
 ทานลงไปยังแม่น้ำคงคาแต่เขาคู เห็นภาชนะนั้นลอยมา จึงได้ถือเอาโดยบังสุกุลสัญญา².
 ทันใดนั้นก็ได้เห็นแผนจารึกอักษรและรอยประทับตราควยพระขำมรงค์ จึงแกออกไ้เห็น
 ขึ้นเนื้อนั้น. ครั้นเห็นแล้วทวนมีความคิดว่า "นาจะเป็นสัตว์ผู้เกิดในครรภ์จริงที่เดียว
 มันไม่มีกลิ่นเหม็นเนาเลย" จึงนำไปยังอาศรม วางไว้ ณ ที่ที่สะอาด. ครั้นล่วงไปได้
 กิ่งเดือน ขึ้นเนื้อนั้นได้แยกออกเป็น 2 ชิ้น. คาบสเห็นเขาก็จัดการวางไว้ให้ดีกว่าเดิม.

1 พระราชลัญจกร : ตรา (ที่สำหรับใช้ประทับหรือประทับ)

2 บังสุกุล : คลุกฝุ่น, เยือนฝุ่น คือว่าที่เขาทิ้งไว้กับกองขยะมูลฝอย
 หมายความว่าไม่มีเจ้าของ บังสุกุลสัญญาได้แก่การเขาใจว่าเป็นสิ่งไม่มีเจ้าของ

แต่นั้นลงไปโลกก็ถึงเดือน ขึ้นเนื้อแต่ละชั้นก็ตั้งปมขึ้นหาปม ๆ เพื่อเป็นมือ (ทั้งสอง) เท้า (ทั้งสอง) และศีรษะ ครั้นแล้วลงไป (อีก) ถึงเดือนแต่นั้น ขึ้นเนื้อขึ้นหนึ่งโคเป็น เด็กชาย อีกขึ้นหนึ่งโคเป็นเด็กหญิง เช่นกับรูปทองคำ. ค่ายสก็ยังเกิดความรักในเด็ก ทั้งสองราวกับว่าเป็นลูกของตนเอง. ทั้งน่านมก็เกิดแต่หัวนมมือของคายนั้น เจ้าเดิม แต่มันมาคายนโคนมและขาวแล้ว. ทานฉันแต่ขาว ส่วนน่านมก็เอาหยอดในปากเด็กทั้งสอง. อาหารใด ๆ เขาไปยังท้องของเด็กทั้งสอง อาหารนั้น ๆ ทุกอย่างแลเห็นได้ราวกับว่า อยู่ในภาวะแถมที่. เด็กทั้งสองจึงได้เป็นนิจจวี (ปราศจากผิวหนัง) ด้วยประการฉะนี้. อาจารย์อีกพวกใดกล่าววว่า "เด็กทั้งสองได้มีผิวติดกันและกัน เหมือนกับถูกประสานกัน (100/10) วางไว้". เด็กทั้งสองจึงได้ปรากฏนามว่า "นิจจวี" เพราะปราศจากผิวหรือเพราะมีผิวติดกัน ด้วยประการฉะนี้. คายนเมื่อมีวแต่เลี้ยงทารกทั้งสองอยู่ ก็เข้าบ้านเพื่อปรึกษาจารย์ในเวลาสาย (ในเวลาตะวันตก). กลั้มมาก็ยังสายหนัก. พวกนายโคบาลทราบความชวนชวายนนั้นของ คายน จึงได้บอกทานว่า "ทานขอรับ การเลี้ยงเด็กเป็นความกังวลของบรรพชิต โปรด มอบเด็กทั้งสองให้แก่พวกกระณมเถิด. พวกกระณมพึงเลี้ยงดู (ต่อไป) ขอพระคุณเจ้าจง ทำหน้าที่ของตนเถิด". คายนรับว่า "ก็สิ". ในวันที่สอง พวกนายโคบาลก็จัดการปราบ หนทางให้ราบเรียบ ไรยกอกไม้ยกธงชายและธงแผ่นผ้า มีคนตรีบรรเลงพากันมายังอาศรม. คายนกล่าววว่า "เด็กชายหญิงคู่นี้มีบุญมาก พวกท่านจงเลี้ยงดูให้เติบโตด้วยความไม่ประมาท ที่เดียว และครั้นเลี้ยงดูให้เจริญเติบโตแล้ว จงทำอวาทว่าหนงคตบแตงให้ครองกัน. จงยังพระราชาให้ทรงโปรดปรานด้วยเบญจโครส² แล้วจับจองที่ดิน (ส่วนหนึ่ง) สร้างนคร

¹ พุชาปาร์ : ความชวนชวายน

² พระมหาสามีสังฆราชชิต, พระคัมภีร์สุโทษาดังการ (แปลโดย น.อ.(พิเศษ) แยม ประสัดทอง พิมพ์ครั้งที่ 2, พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2512), หน้า 8.

² เบญจโครส คือ

1. นมสุก
2. นมต้ม
3. เนยใส
4. โคมคร หรือเนยข้น
5. โคมบี้ หรือเปรี้ยว

ดู อธิกัถกั ทองบุญ, "พิธีทำศพ" สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 9 (2512-2513) : 5688.

อภิเษก कुमार ในนครนั้น" ดังนั้นแล้วโดยมอบเด็กทั้งคู่ให้ไป. พวกนายโคบาลรับว่า "ขอรับ
พระเจ้า" แลวนำเด็กทั้งสองไปเลี้ยงดู (100/22)

ทารกทั้งสอง อาศัยความเจริญเติบโตเมื่อโตขึ้น ก็ชกตอยตะถึบดู ๆ ของ
นายโคบาลอื่น ๆ ในที่ที่ทะเลาะวิวาทกัน. เด็ก ๆ เหล่านั้นพากันร้องไห้ และถูกมารดาบิดา
ถามว่า "ร้องไห้ทำไม" ก็บอกว่า "เด็กไม่มีแม่สองคนนี่ตายสเลียงไว้ รังแกพวกหนู
เหลือเกิน" ลำคัยนั้น มารดาบิดาของเด็กเหล่านั้นก็กล่าววว่า "เด็กคูนั้ยังพวกเด็กอื่น ๆ
ให้พิฆาต ให้ได้รับความทุกข์ โกรธ ๆ ไม่ควรสงเคราะห์ ควรทอดทิ้งเด็กทั้งสองนี้เสีย".
โดยินว่า จำเดิมแต่นั้นมา ค ทั้งหลายก็เรียกประเทศนั้น โดยประมาณ 100 โยชน์ ว่า
"วัชชี". ลำคัยนั้นพวกนายโคบาล โดยยั้งพระราชาให้ทรงโปรดปรานแลวก็จับจองประเทศนั้น .
และได้สร้างนครขึ้นในที่นั้น อภิเษก कुमार ซึ่งมีพระชนมายุได้ 16 พรรษา สถาปนาให้เป็น
พระราชา. และทำการหมั้นพระราชาภิษนางกุมารีกันนั้น แลวได้ตั้งกติกาไว้ว่า

- (1) จะตองไม่นำนางทาริกาจากภายนอกเข้ามา
- (2) ตั้งแต่นั้นไปจะตองไม่เินนางทาริกาแก่ใคร ๆ . (101/8)

พระราชกุมารและพระราชกุมารีทั้ง 2 นั้น ทรงอยู่รวมกันเป็นคู่แรก ก็เกิดทารก 2 คน
เป็นหญิง 1 ชาย 1 . โดยทำนองนี้ เกิดทารกทาริกาคราวละคู่ ๆ ถึง 16 ครั้ง . แต่ใน
นครก็ไม่ขอแก่ราชกุมารและราชกุมารีทั้งหลาย ที่ทรงเจริญวัยขึ้นตามลำคัย ที่จะถือครอง
สวนอุทยานสถานที่ประทับและบริวารสมบัติ ชาวเมืองจึงโคแวกวงขยายเขตพระนครออกไป
ถึง 3 ครั้ง โดยเว้นระยะห่างกันคาวที่หนึ่ง ๆ . นครนั้นจึงปรากฏนามว่า "เวสาลี"
เพราะนครนั้นถูกขยายให้กว้างออกไปครั้งแล้วครั้งเล่า. ถึงอรรถถการัตนสูตรก็เหมือนกัน .

¹ มาตรการวัดความยาว หมายถึงระยะทางยาวชั่วเสียงวัชรอง 1 คาวุตเท่ากับ
100 เส้น

ดู กรมหลวงชินวราดิวิไชย, พระคัมภีร์อภิธานีปทีปิกา (พระนคร : มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, 2508), หน้า 53.

[นครมิตินา¹ นครอาฬวี²]

ฎีกาแห่งปริวรรตว่า "นครชื่อว่าเวสาลี เพราะเป็นเมืองขยายออกไปถึง 3 ครั้ง .
 ลง อี บัจจัยในอรรถว่า วิการ อี เป็น เอ . มติ ธาตุ ในอรรถว่าเบียดเบียน . อิด บัจจัย .
 วิการ อ เป็น อี เป็นมิตินา (มติ + อิด = มิตินา)". คัมภีร์โมคคัลลานะว่า เมืองโค
 อันชาวพระนครเบียดเบียนข้าศึกเสียได้ เหตุนั้นเมืองนั้นชื่อมิตินา . อรรถกถาอาฬวสูตรว่า
 คำว่า "อาฬวี" นั้น เรียกโคทั้งรัฐทั้งนคร . (101/17)

[นครโกสัมพี³]

ฎีกาแห่งปริวรรตว่า นครชื่อว่า อาฬวี เพราะในเมืองนั้น มีเครื่องประดับ
 เพียงพอ . ประกอบ วิ บัจจัย . อาเทศ ล เป็น พ (อล + วิ = อาฬวี) . กุสุ ธาตุ
 ในอรรถว่าเรียกร่อง . นครชื่อว่า โกสัมพี เพราะเป็นที่เรียกร่องควยเสียง 10 อย่าง⁴
 มีเสียงว่า "เชิญกิน เชิญดื่ม" เป็นต้น . พ บัจจัยแทนหน้า นหุ ธาตุ เป็นต้น ลง อี บัจจัย
 (กุสุ + พ + อี = โกสัมพี) . อีกนัยหนึ่ง นครชื่อว่า โกสัมพี เพราะเดิมเป็นป่าต้นโกสัมพะ⁵ .
 อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า อนึ่ง นครชื่อว่าโกสัมพี เพราะสร้างไว้มิไกลจากอาศรมบท
 ของฤๅษีโกสัมพะ . อรรถกถาโกสัมพสูตรว่า บทว่า โกสัมพหิ แปลว่าในนครอันมีชื่ออย่างนั้น .
 ในสถานทีนั้น ๆ มีสวนและสระโบกขรณีเป็นต้นของนครนั้น ไคมีต้นโกสัมพะขึ้นหนาแน่น
 เพราะเหตุนี้ จึงได้ถึงการเรียกว่าโกสัมพี . อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า (ชื่อว่าโกสัมพี) เพราะ
 สร้างไว้มิไกลจากอาศรมบทของฤๅษีโกสัมพะ (102/5)

¹ ดู พระยาธรรมปริชา (แก้ว) , ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา ... 1 : 382-383.

² เรื่องเดียวกัน , 1 : 393.

³ เรื่องเดียวกัน , 1 : 411-412.

⁴ ดู วิทยานิพนธ์นี้ หน้า 227.

⁵ โกสัมพ : ต้นหนามเล็บเหยี่ยว , ต้นสะครอ

[นครอุษเชนี¹, ตักกสิลา², จัมปา³]

ฎีกาแห่งปริวรรคว่า "นครชื่ออุษเชนี เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นที่ข่านะข้าศึก
ชั้นยอด. ลง ยุ บัจจัย ลง อี บัจจัย ตามสูตรว่า ลง อี บัจจัย แทนหา นทุ ฮาตุ
เป็นต้น (อุ + ฮี + ยุ + อี = อุชเชนี). ตก ฮาตุในอรรทวา ทริก, ทรง. ประกอบ
โอ บัจจัย ความตริก คือการยังความตริกที่พร่องให้เต็ม. ความตริก ชื่อว่าตักกะ.
เมืองชื่อว่า ตักกสิลา เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นที่ที่มีความตริกนั้นเป็นปรกติ คือเป็นสภาพ
ก็บุคคลใดมีความพร่องด้วยความเพียรของบุรุษ บุคคลนั้นไปในเมืองนั้นแล้ว ย่อมยัง (102/10)
ความพร่องนั้นให้เต็มได้. จมุ ฮาตุในอรรทวาเกิน. ป บัจจัย สำเร็จรูปเป็น จัมปา".
คัมภีร์โฆคคัตถาณะว่า "นครชื่อว่าจัมปา เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นที่ลุ่ม คือกิน". อรรทกถา
กันทรกสูตรว่า "บทว่า จมุบาย แปลว่าในนครอันมีชื่ออย่างนั้น (จัมปานคร). ได้ยินว่า
ในสถานทีนั้น ๆ มีสวนและสระโบกขรณีเป็นคนแห่งนครนั้น ได้มีต้นจำปาขึ้นหนาแน่น.
เพราะเหตุนั้น นครนั้นจึงได้ถึงการเรียกว่า จัมปา".

[นครสาคร⁴ นครสูงสูมารที⁵]

ฎีกาแห่งปริวรรคว่า "บ่อเกิด คือที่อันเป็นที่เกิดแห่งสระ⁶ (ทรัพย์สินของ)

1 ดู พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวิจิตร ... 1 : 419.

2 เรื่องเดียวกัน, 1 : 429-452.

3 เรื่องเดียวกัน, 1 : 453-468.

4 เรื่องเดียวกัน, 1 : 468.

5 เรื่องเดียวกัน, 1 : 478-479.

6 สระ : ทรัพย์สินของ จากรูปวิเคราะห์ของศัพท์ว่า สาคร ดังนี้ สำนัก ธนาคาร

อุปตฺติฐานัน สากโร. โสเอว สาครค. แปลง ก เป็น ค แปลง ร เป็น ล

ดู ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมบาลี-ไทย. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2519), หน้า 657.

คือทรัพย์สินทั้งหลาย ชื่อสาคร สาครนั้นแหละชื่อว่าสาคร (นกรสาคร). นกรชื่อสูงสูมาทรี¹ เพราะวิเคราะห์ว่ามีภูเขามีสถฐานตั้งจรเข. อีกนัยหนึ่ง จรเขสงเสียงร้องในเวลาสร้างนครนั้น เหตุนี้จึงชื่อว่าสูงสูมาทรี. เล สาตุ ในอรรถวาทออกเสียง อธิ ปัจจัย". อรรถกถาอนุมาณสูตรว่า "บทว่า สูมาทรีเร แปลว่า ในนครอันมีชื่ออย่างนั้น. โคโยนิว่า ในวันจับของที่สร้างนครนั้น จรเขในท่วงนำในที่ไมไกล ไททำเสียง คือเปล่งเสียงร้อง. เมื่อเป็นเช่นนั้น กรันสร้างนครเสร็จแล้ว คนทั้งหลายจึงตั้งชื่อนครนั้นว่า สูมาทรี". ฎีกาแห่งอนุมาณสูตรนั้นว่า "อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ภูเขาลูกหนึ่งชื่อสูงสูมาทรี เพราะมีลักษณะเหมือนจรเข. ภูเขานั้นอยู่ที่นครนั้น เพราะเหตุนี้ นครนั้นจึงเรียกว่า สูมาทรี เพราะวิเคราะห์ว่า มีภูเขามีสถฐานเหมือนจรเข" (103/9)

[นครราชคฤห²]

ฎีกาแห่งปริวรรตว่า "นกรชื่อว่าราชคฤห เพราะเป็นสถานที่ที่พระราชาทิ้งหลาย นั้นแหละ ที่บิณฑกรรณ ที่ประทับอยู่โดยความเป็นอธิบดี". อรรถกถารวินิตสูตรว่า "กัณครนั้น เรียกว่า ราชคฤห เพราะเป็นสถานที่ที่อัสริยชนทั้งหลาย มีพระเจ้ามันสาตุราช และพราหมณ์ ชื่อมหาโควินทะเป็นคณบดีกรรณแล้ว. อนึ่ง อาจารย์พวกอื่นพรรณนาไว้เป็นประการอื่น ๆ ในบทนี้ จะมีประโยชน์อะไรควยประการเหล่านั้นเล่า. คำว่า "ราชคฤห" นี้ เป็นคำเรียกชื่อนครนั้น. กัณครนั้นน้อมเป็นนครในสมัยพุทธกาล และในจักรวรรดิกาล ในกาลที่เหนือ

¹ สูมาทรี จากสันสกฤตว่า สุม แปลว่า เด็ก, มาร แปลว่า ยูสา,
 สูมาทรี : ยูสาเด็ก หมายถึงจรเข. สูมาทรี : นกรที่มีภูเขามีสถฐานเหมือนจรเข

๑ T.W. Rhys Davids, The Pali Text Society's Pali-English Dictionary. (Surrey : The Pali Text Society Chipstead, 1925) : 174.

² ๑ พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา ...

เป็นเมืองร้าง ถูกยักษ์ยึดครองไว้ ตั้งอยู่เป็นป่าเป็นที่อยู่ของยักษ์เหล่านั้น" แม้ใน
 อรรถกถาสามัญญผลสูตร และอรรถกถาตติยปาราชิก ทาน (พระอรรถกถาจารย์) ก็ได้
 กล่าวความหมายแห่ง ราชคห กัณฑ์ไว้. (104/1)

[นครกบิลพัสดุ์²]

พระอุททิสจารย์กล่าวไว้ในอุททิสกัณฑ์แห่งปริวรรตว่า "นครชื่อว่า กบิลพัสดุ์ เพราะ
 ในกาลเบื้องต้นเป็นสถานที่อยู่ของฤษีชื่อกบิล" อรรถกถาจุฬกษัตริย์สูตรว่า "บทว่า
 กบิลวตฺถุสฺสึ แปลว่า ในนครอันมีชื่ออย่างนั้น. ก็นครนั้นท่านเรียกว่ากบิลพัสดุ์ เพราะสร้าง
 ในสถานที่อันเป็นที่อยู่ของฤษีชื่อกบิล".

อรรถกถาอัมพัญญสูตร³ "ถึงโคสคัมมา พระเจ้ามหาสมมตราช⁴ ซึ่งเป็น
 พระราชาของมวณมนุษย์ครั้งปฐมกัณฑ์ ได้มีพระโอรสทรงพระนามว่าโรหะ. พระเจ้าโรหะ

1 ยักษ์ในที่นี้ หมายถึงชนเผ่าพื้นเมืองที่อยู่ในอินเดียนตอนใต้และเกาะลังกา
 เรียกว่า พวกมิถิลยะ ดังที่รัชกาลที่ 6 ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในคำนำลิลิตนารายณ์สิบปางว่า
 "ที่แท้จริงพวกยักษ์ที่กล่าวไว้ในเรื่องรามายณะนั้น ก็คือชนชาวเกาะลังกาซึ่งเป็นชนผิวดำ
 ผมหงอก ร่างใหญ่อย่างคนดำในทวีปอาฟริกาในกาลบัดนี้ พวกอารยชนเกลียดชังจึงตั้งชื่อว่า
 รากษสหรือยักษ์"

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ลิลิตนารายณ์สิบปาง พิมพ์ครั้งที่ 2
 (พระนคร : สำนักพิมพ์สุลิน, 2496), คำนำ หน้า (18).

2 พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา ... 1 : 528-538.

3 สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส, พระปฐมสมโพธิกถา (พระนคร :
 โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, 2508) หน้า 5-10.

4 กุ ภาคผนวก หน้า 319

มีพระโอรสทรงพระนามว่าวรวโรชะ . พระเจ้าวรวโรชะ มีพระโอรสทรงพระนามว่ากัลยาณะ .
 พระเจ้ากัลยาณะ มีพระโอรสทรงพระนามว่าวรวกัลยาณะ . พระเจ้าวรวกัลยาณะมีพระโอรส
 ทรงพระนามว่ามันธาคุ . พระเจ้ามันธาคุ มีพระโอรสทรงพระนามว่าวรวมันธาคุ . พระเจ้า
 วรวมันธาคุ มีพระโอรสทรงพระนามว่าอุโบสถ . พระเจ้าอุโบสถ มีพระโอรสทรงพระนามว่า
 วระ . พระเจ้าวระมีพระโอรสทรงพระนามว่าอุปวระ . พระเจ้าอุปวระมีพระโอรสทรง
 พระนามว่ามณฑเพ . ถัดพระเจ้ามณฑเพมาไคมีกษัตริย์สืบสายต่อเนื่องกันนับได้ 84,000 พระองค์ .
 ภายหลังแห่งกษัตริย์เหล่านั้น ไคมีกษัตริย์โอรกกากวงศ์ 3 องค์ . ในสามองค์นั้น พระเจ้า
 โอรกกากราชที่ 3 ทรงมีพระมเหสี 5 องค์คือ¹ . พระนางหัตถา พระนางจิตตา พระนาง
 ชันตุ พระนางชาลีนิ พระนางวิชาธา . พระมเหสีแต่ละองค์ ๆ มีนางสนม 500 คน
 เป็นบริวาร . พระอัครมเหสีซึ่งเป็นใหญ่กว่าพระมเหสีทั้งปวง มีพระราชบุตร 4 องค์คือ² .
 พระโอรกกามุช พระกรกัณฑ์ พระหัตถินิก พระสินีปุระ . และมีพระราชธิดา 5 องค์³ คือ
 พระปिया พระสุปिया พระอานันทา พระวิจิตา พระวิจิตเสนา . พระอัครมเหสี
 ทรงประสูติพระราชบุตรและพระราชธิดา 9 พระองค์ ดังกล่าวนี้แล้วก็สิ้นพระชนม์ . (104/15)

ครานั้น พระราชาทรงนำราชธิดาสาวรูปร่างสวยงามองค์นั้นมา สถาปนาไว้
 ในตำแหน่งพระอัครมเหสี . พระนางประสูติพระราชบุตร พระนามว่าชันตุ⁴ . ครั้นใน
 วันที่ 5 นั้นเอง พระนางประทับคกแต่งชันตุกุมาร แล้วถวายให้ทรงทอดพระเนตร .
 พระราชาทรงไปรคปราน ไคพระราชทานพรแก่พระนางแล้ว . พระนางทรงปรึกษากับหมู่
 พระประยูรญาติ แล้วทูลขอราชสมบัติให้แก่บุตร (ของตน) . พระราชาตรัสศุคความว่า
 "ฉิบหายเลิกนางออย (โฉม) เจ้าปรารถนาจะทำอันตรายแก่ลูก ๆ ของข้า" . พระนางยัง

-
- 1 กุ ภาคผนวก หน้า 313
 2 กุ ภาคผนวก หน้า 305
 3 กุ ภาคผนวก หน้า 305
 4 กุ ภาคผนวก หน้า 313

พระราชโอรสโปรดปรานในทีร์โหฐาน แลกราบทูลว่า "ข้าแต่ท้าวเจ้า ชนชื่อว่า มุสาวาทไม่สมควร" ดังนี้เป็นอาทิ แลให้ทูตอ้อนวอนมิเว้นวายเลย. (105/1)

ครั้งนั้น พระราชาจึงได้มีพระราชดำรัสตรัสเรียกพระราชโอรสทั้ง 4 มาว่า "ลูก ๆ ของพ่อ พ่อได้เห็นขันตุมารน้อยนอยของลูก ๆ แลได้พดิ่งปากให้พรแก่นางแม่ของเธอ นางปรารถนาที่จะนมราชสมบัติไปเพื่อลูก (ของตน) ลูก ๆ จึงนำเอาขางมา และรดไปเท่าที่ปรารถนา ยกเวนแถมมงคลหัตถ์ มงคลอัสตร และมงคลรถ ไปเด็กโลก เมื่อพ่อดวงลับไปแล้วคอยกลับมาครองราชย์" ดังนี้แล้ว ทรงส่งไปพร้อมกับอำมาตย์ทั้ง 8 นาย.

พระราชบุตรทั้ง 4 ทรงคร่ำครวญมีประการต่าง ๆ กราบทูลขอมาพระราชาวา "ข้าแต่พระราชบิดา ขอพระองค์ทรงอภิเษกแก่พวกหม่อมฉันเถิด" และขอมาพวกพระพี่เลี้ยง แลทรงพาพระภคินีทั้ง 5 ซึ่งทรงกราบทูลลาพระราชาวา "แม่พวกหม่อมฉันก็ขอไปกับพระภคินี" แลเสด็จออกไป มีจตุรงคเสนา¹ แวดล้อมแลเสด็จออกจากพระนคร. คนเป็นอันมากคิดว่า "พระกุมารจักกลับมาครองราชย์ เมื่อพระราชบิดาเสด็จสวรรคตแล้ว พวกเราจะไปบำรุงพระกุมารเหล่านั้น" จึงพากันตามเสด็จไป. ในวันแรกพวกเสนาได้มีประมาณหนึ่งโยชน์. ในวันที่ 2 ได้มีประมาณ 2 โยชน์. ในวันที่ 3 ได้มีประมาณ 3 โยชน์. พระราชกุมารทั้ง 4 ก็ตรัสปรึกษากันว่า "พลนี้กายนี้มากกวามาก ถ้าเราจะยกไปย่ำยีตี

¹ จตุรงคเสนา : เสนาสี่เหล่าคือ

1. หตุตานิก เสดาขาง
2. อสุตานิก เสดามา
3. รตานิก เสดารถ
4. ปตุตานิก เสดาราย

พระยาสามนตรา¹ เมืองหนึ่งเมืองใด ยึดเอาชนบท แม่พระยาสามนตราชนนั้นก็ไม่ต้องต่อตาม
เราได้ แก่ท้าวจะประโยชน์อันใดด้วยการเบียดเบียนผู้นอเเลา ชุมพู่ทิวนี้ก็กว้างใหญ่
เราจักสร้างพระนครในป่า" จึงพากันเสด็จบายพระพักตร์เฉพาะป่าหิมพานต์ แสงหาที่
สร้างพระนครแลว (๑๐๕/๑๖)

ในสมัยนั้น พระบรมโสดีศัตว์ของเราบังเกิดในตระกูลพรหมตมหาศาสด มีนาม
ว่ากบิลพรหมต ออกบวชเป็นฤๅ² สร้างบรรพชาสถิตอยู่ในสำนักพนสนพท โกล้งังสระ
โบกขรณี ช้างป่าหิมพานต์ โดยินว่ากบิลดาบสรูวิชาชื่อภุมิกล³ ที่เป็นเหตุให้พิจารณาเห็น
คุณและโทษในอากาศสูงขึ้นไปได้ ๘๐ ศอก และภายใต้พื้นดิน (ลึกลงไปได้ ๘๐ ศอกทุกจกกัน).
ในประเทศแห่งหนึ่ง มีกอบญา พุมไม้และเครือเถา เกิดเวียนเป็นทักษิณาวฏี ขึ้นไปทาง
ฝ่ายปราจีนทิศ. ปุ่ยมฤคชาติมีราชสีห์และเสื่อโครงเป็นตน ไลตามเขือหรือสุกรมา และ
แมวไลตามหนู และ (งูไลตาม) กบมา ถึงประเทศนั้นแล้ว ก็มีอาจที่จะคิดตามสัตว์นั้น ๆ
ไปไค แต่จะถูกสัตว์เหล่านั้นตะคอกขูเอา จนต้องถอยไปโดยแท้. กบิลดาบสก็ทราบว
"ประเทศนี้ เป็นประเทศชั้นยอดของแดนดิน" จึงจัดแจงสร้างบรรพชาสถิตของตนในที่นั้น.

ครั้งกบิลดาบสเห็นพระราชากุมารเหล่านั้น ซึ่งกำลังแสวงหาที่จะสร้างพระนคร
ขาดราพหลอกลอนิกายมาถึงโอกาสที่อยู่ของตน จึงไคตามทราบเรื่องราวนั้นแล้ว ก็บังเกิด
ความเอ็นดูในพระราชากุมารเหล่านั้น จึงบอกว่า "นครที่สร้างในที่บริเวณใกล้บรรพชาสถิต
จักเป็นนครชั้นยอดในชมพูทวีป บุรุษผู้เกิดในนครนี้ แต่ละคน ๆ ก็อาจสามารถจะชมซึ่งผจญ
เสียได้ ซึ่งบุรุษ (อื่น) ถึงร้อยคนพันคนให้พ่ายแพ้ไค ทางทั้งหลายจงสร้างพระนครในที่

¹ สามนตรา : พระราชาแห่งแคว้นที่ไกลเคียง, เจ้าประเทศราช

กุ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ... หน้า ๑๐๑.

² ฤๅ : นักบวชนอกพุทธศาสนาประเภทหนึ่ง มีปกติอยู่ในป่า

³ ภุมิกล : วิชาว่าด้วยการกำหนดคุณและโทษของพื้นดิน

จงสร้างราชมณเฑียรตรงที่บรรณศาลา แม้มูลคนจัดทาลที่อยู่ในที่นี้ ก็จะเป็นผู้ประเสริฐยิ่ง
ถวายพลานภาพแห่งบรมจักรพรรดิ"

พระราชกุมารจึงถามว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ที่ทรงนี้เป็นที่อยู่ของ
พระคุณเจ้า มิใช่หรือ?"

ดาบสตอบว่า "พวกท่านอย่าคิดว่า เป็นที่อยู่ของอาตมภาพเลย จงสร้างบรรณศาลา
ของอาตมภาพไว้ ณ ที่ข้างหนึ่ง แล้วสร้างพระนครตั้งนามกรว่า "กบิลพัสดุ์" เด็ด"

พระราชกุมารทั้ง 4 ก็ทรงกระทำอย่างนั้น แล้วประทับอยู่ ณ ที่นั้น เรื่องการ
อุบัติของนครกบิลพัสดุ์ก็มีมาแล้วในอรรถกถาอนุสูตร . (106/10)

[นครสาเกต¹]

อรรถกถาธรรมบท²ว่า " (ชณฺฑชยฺสเรขมฺหิ ฑุตามพะเจาปเสนทโกศล) ว่า
นครสาเกตตั้งอยู่ไกลเท่าไรจากที่นี่ (พระเจาปเสนทโกศล) ตรัสตอบว่า ตั้งอยู่สุทธะยะทาง
7 โยชน์ . ชณฺฑชยฺสเรขมฺหิกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ภายในนครคับแคบ บัรवार
ชนของพวกข้าพระองค์มีมาก ถาจะทรงโปรดพวกเขาพระองค์พึงอยู่ (ในที่นี้) . พระราชา
(ปเสนทโกศล) ทรงรับว่า "ดีซี" แล้วโปรดให้สร้างพระนครในที่นั้น พระราชทานแก่
ชณฺฑชยฺสเรขมฺหิ แล้วก็ได้เสด็จไป . เพราะชณฺฑชยฺสเรขมฺหิ ได้ยึดเอาสถานที่อยู่ ณ ประเทศ
นั้นในเวลาเย็น เมื่อจึงได้ชื่อว่า "สาเกต" นั้นเอง . ภูิกาแห่งบุรवारควา "สาเกต"³ คือ

¹ ดู พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) , ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา ... 1 : 538-541 .

² พระอรรถกถาแปล ภาค 3 (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย , 2497) ,
3 : 77-78 .

³ สาเกต : อำนาจ จากรูปวิเคราะห์ของศัพท์ว่า สาเกต ดังนี้ สาโก ราชัน
บุพชาติสุ สุตติ สมุชชาติ เอกถาติ สาเกต .

ดู พระสารประเสริฐ , บาลีอภิธานปิฎกาทิกรรณ (พระนคร :
โรงพิมพ์ไทย , 2464) , หน้า 873 .

อำนาจในการรบเป็นต้น ของพระราชาทรงหลายเกิดในนครนี้ เหตุนี้ นครนี้จึงชื่อว่าสาเกต.
 อิต ศัพท์ลงในอรรถว่าเกิด. อีกอย่างหนึ่ง ราชกุมารพระนามว่าสาเกตะ บังเกิดในเมืองนั้น
 ในกาลเมื่อแรกตั้งพระนครเหตุนี้ เมืองนี้จึงได้นามว่า "สาเกต". (106/17)

[นครอินทปัตต์¹]

นครชื่อว่า "อินทปัตต์" เพราะเป็นที่ถึงอินท² คือความเป็นใหญ่ยิ่งของชน
 ทั้งหลาย. อีกอย่างหนึ่ง ท้าวสักกะเทวราช ชื่อว่าอินทะ. อินทะนั้นเสด็จถึงแล้วในเมืองนี้
 เหตุนี้นครนี้จึงชื่อว่า อินทปัตต์.

[นครอุกกัฏฐา³]

ชาวพระนครยอมปักคบเพลิงไว้ ในเวลาสร้างพระนครนี้ เหตุนี้พระนครนี้
 จึงชื่อว่าอุกกัฏฐา. วิกิการอักษร (อุกกา = คบเพลิง, ธา = ทรงไว้, แปลง ธา > ฏฐา).

อรรถกถาตามลปริยายสูตรว่า "พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า อุกกัฏฐาย วิกิการ
 คึงต่อไป คิวประที่ปเล็ก ๆ ชื่อว่า อุกกา. ก็นครนั้นเรียกว่าอุกกัฏฐา เพราะคนทั้งหลาย
 เมื่อสร้างนครนั้นคิดว่า "วันอันเป็นมงคล ขณะอันดี ดุจอันงาม อยาดวงเลยไปเสีย"
 คึงนี้แล้ว จึงได้สร้างกระทั้งในเวลากลางคืน ในเมื่อคบเพลิงทั้งหลายเขามักไว้แล้ว.

¹ ดู พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา ... 1 : 547.

² อินท : พระอินทร์, ความเป็นใหญ่, จอม คึงรูปวิเคราะห์ศัพท์พหุ
 อินทติ ปรมิสสุสริย์ กโรตีติ อินโท.

ดู ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมบาลี-ไทย ... หน้า 89.

³ ดู พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา ...
 1 : 558-559.

มีคำอธิบายที่ท่านพระอรชกถาจารย์กล่าวไว้ว่า "เพราะนครนี้สร้างในเมื่อประทับที่ป่าม
ทั้งหลาย เขาจุกให้ลูกโหลงแล้วปักไว้ (จึงได้นามว่า อุกกัฏฐา)". อรชกถาอัมพัญญูสูตรว่า
"ตั้งโคศกัณฐมา คนทั้งหลายปักคอบเพลิงไว้แล้ว ในเมื่อคอบเพลิงกำลังลุกโหลง โคศกัณฐจับจอง
ที่สร้างนครนั้น เพราะเหตุนี้ จึงเรียกนครนั้นว่า "อุกกัฏฐะ". พระบาลีเป็น "โอกกัฏฐะ"
ก็มี มีความหมายอย่างเดียวกัน". (107/8)

ฎีกาแห่งมุลปริยายสูตรนั้นว่า "พึงทราบความสำเร็จแห่งศัพท์ โดยเพ่งเล็งถึง
ศัพท์เดิมเครื่องประกอบและวจนะว่า นครชื่อว่าอุกกัฏฐา เพราะตั้งอยู่แล้วในคอบเพลิง
ทั้งหลาย คือค่างอยู่แล้ว โคแก่ประดิษฐานอยู่แล้ว ในเมื่อคอบเพลิงลุกโหลงอยู่ทั่วไป
อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบโดยนิตตินัยว่า ชื่อว่าอุกกัฏฐา เพราะเป็นนครอันเขาสร้างแล้ว
ในเมื่อคอบเพลิงทั้งหลายถูกปักไว้แล้ว". ส่วนอาจารย์พวกอื่นกล่าวว่า นครนั้นได้นามว่า
อุกกัฏฐา เพราะประกอบด้วยคุณอันอุกฤษฏ์ ด้วยภูมิภาคสมบัติ มนุษยสมบัติ และ
อุปกรณสมบัติ". ฎีกาแห่งจตุกนิบาตอังคตตรนิกายก็เหมือนกัน อรชกถาจตุกนิบาตอังคตตร
นิกายว่า "คำว่า อุกกัฏฐา โคแก่นครอันโคช้อย่างนั้น เพราะเป็นนครที่เขาสร้าง
เสร็จแล้ว ทั้ง ๆ ที่ยังมีคอบเพลิงจุกอยู่". ฎีกาแห่งจตุกนิบาตอังคตตรนิกายว่า "ถ้านครนั้น
คนทั้งหลายเมื่อสร้าง คิดกันว่า วันอันเป็นมงคล ขณะอันดี ฤกษ์งาม อยาลวงเลยไปเสีย
ตั้งนี้แล้วจึงสร้างแม้ในเวลากลางคืน เมื่อคอบเพลิงทั้งหลายอันเขาจุกอยู่".

[นครปาฏลีบุตร²]

พระผู้มีพระภาคเจ้า โคตรัสไว้ในมหาปรินิพพานสูตรว่า "ก็โดยสมัยนั้นแล
มหาอำมาตย์ของมคธรัฐชื่อสุนิระและวัสสการะ สร้างนครที่บานปาฏลีคาม" และว่า

¹ มุลวิภูษชาติเพกฺขเณ คำว่า ชาติ : วจนะ

ดู พระมหาสามีสังสวัชชิต, พระคัมภีร์สุโขธาติงการ ... หน้า 139.

² ดู พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวินิจัยกถา ... 1 : 559-562.

"คูรรอานนท์ ที่ประชุมของพระอรียะยังมีอยู่ทราบใด แห่งการค้ำชวยยังมีอยู่เพียงใด นครนี้จักเป็นนครอันเลิศ ชื่อว่านครปาฏลีบุตร เป็นเมืองที่แกหวัคคฤมิศาตราบนั้น" อรรถกถาแห่งมหาปริณิพพานสูตรนั้นว่า "สองมทวา ปาฏลีคาม นคร ความว่า สร้างปาฏลีคามให้ เป็นเมือง" ฎีกาแห่งมหาปริณิพพานสูตรนั้นว่า "คำว่า ปาฏลีคาม นคร กตวา ความว่า สร้างคือเริ่มตั้งสถานทีที่โคชื่อวา "ปาฏลีคาม" มากอน ให้ เป็นเมือง ในบัดนี้" ฎีกาแห่งเกลัซซันธกะว่า "หมู่บ้านในนครรัฐแห่งหนึ่ง ซึ่งมีชื่ออย่างนี้ว่า "ปาฏลีคาม" โดยินวาในวันสร้างหมู่บ้านนั้น หนอคนแคผอย¹ 2-3 หนอ งอกผุดขึ้น จากแผ่นดิน ในที่ที่จับจองเป็นหมู่บ้าน . กวยเหตุ้น คนทั้งหลายจึงเรียกที่นั้นว่า "ปาฏลีคาม" เลยทีเดียว . คำว่า ปาฏลีคาม นคร มาเป็นติ ความว่า สร้างนครใน ภูมิประเทศที่เรียกกันว่า ปาฏลีคาม อธิบายว่า . สร้างที่ที่ใดนามว่า "ปาฏลีคาม" มากอน ให้ เป็นเมืองในบัดนี้" . เพราะเหตุ้น นครที่สร้างในปาฏลีคามจึงชื่อว่า ปาฏลีบุตร โดยอาศัยชื่อที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชานแล้ว . ส่วนในฎีกาแห่งปริวรรค พระฎีกาจารย์ กล่าวไว้ว่า "คนไม้ออนตนหนึ่งซึ่งมีชื่อว่า ปาฏลี มีอยู่ในที่สร้างนครใด นครนั้นชื่อว่า ปาฏลีบุตร . อีกอย่างหนึ่ง มีนายบ้านคนหนึ่ง ชื่อว่า ปาฏลี บุตรของนายบ้านนั้นไปอยู่ ที่นั่นตั้งแต่แรกเริ่ม เหตุ้น เมืองนี้จึงชื่อว่า ปาฏลีบุตร" . (108/16)

[นครเซตุคร²]

นครชื่อว่า อุตตระ เพราะเป็นนครอุดมในเจตรัฐ จึงชื่อว่าเจตอุตตระ . แต่ แปลงอักษรในพระบาลี จึงเป็นเซตุตตระ (แปลง จ เป็น ซ เจต + อุตตระ = เซตุตตระ) . อีกอย่างหนึ่ง นครชื่อว่าเซตุคร เพราะวิเคราะห์ว่า นครนั้นชื่อว่าเซตะ เพราะเป็น สถานที่ชานะไฟรีควย ชื่อว่า อุตตระ เพราะเป็นนครอันอุดมควย .

¹ ปาฏลงกูรา : หนอคนแคผอย

² ดู พระยาธรรมปรีชา (แก้ว) , ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา ... 1 : 562-563 .

[สังกัสนคร¹ กรุงกสินารา²]

นครใด เวลาสร้างเขาตามประทีปสว่างไสว นครนั้นชื่อว่าสังกัสนะ อีกนัยหนึ่ง
 ชานาทั้งหลายยอมไถนาในเขตแคว้นพระนครนั้นได้โดยง่าย เหตุนั้น นครนั้นจึงได้นามกรว่า
 เมืองสังกัสนะ นครใด เวลาสร้างปราสาททั้งหลายแล้งแลดูนิมิตร์ เห็นคนผู้หนึ่งมีมือถือ
 กำชฎากุสะ แล้วจึงสร้าง นครนั้นชื่อว่ากสินารา คำทั้งหมดนี้ พระภูิกาจารยโคกกล่าวไว้
 ในภูิกาทรงปฏิวารคณันเอง. (109/5)

ความหมายของศัพท์ พาราณสีศัพท์เป็นต้น พึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้ในที่นั้น ๆ
 ควบประการฉะนี้ ก็บรรณานุกรพิเศษ 20 มีนครพาราณสีเป็นต้น ตามที่กล่าวแล้วนั้น
 เมืองกสินารา พึงเรียกว่าสาชานครบาง ตามมติของพระอานนทเถระ. จึงอย่างนั้น
 พระอานนทเถระโคกรายพูดพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ชาตแพระองค์คุณเจริญ ขอพระผู้มี
 พระภาคเจ้าจงอย่าปรินิพพาน ณ เมืองกสินารานี้ อันเป็นเมืองเล็ก ๆ เมืองคอน เมืองกิ่ง
 เอย เมืองอื่น ๆ อันเป็นเมืองใหญ่มีอยู่คือ เมืองจัมปา เมืองราชคฤห์ เมืองสาวัตถี
 เมืองสาเกต เมืองโกสัมพี เมืองพาราณสี ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงปรินิพพานในเมือง
 เหล่านี้เถิด" ดังนี้ พึงเรียกว่า มหานครก็ได้ ตามพระมติของพระพทฺธเจ้า สมจริงถึง
 พระคำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "กุกกรอนนทฺ เชออย่าโคกกล่าวเดยวว่า
 เมืองกสินาราเป็นเมืองเล็ก ๆ เป็นเมืองคอน เป็นเมืองกิ่ง กุกกรอนนทฺ เรื่องเคยมี
 มาแล้ว พระราชาทรงพระนามวามตาสุตฺตันโคเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ าลา กุกกรอนนทฺ

¹ กุ พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวิจิตรจินดามณี ... 1 : 565-579.

² เรื่องเดียวกัน, 1 : 580-586.

³ สาชานคร : เมืองกิ่ง

กุ กระทรวงศึกษาธิการ, การศาสนา, กรม, พระไตรปิฎกภาษาไทย

ฉบับหลวง ... 15 : 196-197.

นครกุสินารานี้ ได้เป็นราชธานีซึ่งถูกสาวดี ของพระเจ้ามหาสุทนต์ ยาว 12 โยชน์ ทางทิศตะวันออกและทางทิศตะวันตก กว้าง 7 โยชน์ ทางทิศเหนือและทิศใต้”.

ก็เพราะเมืองพิเศษอีกพวกหนึ่ง มีเมืองมธुरาเป็นต้น อันชาวโลกรวมเข้าไว้ ด้วยอาทิศัพท์ในคำนี้ว่า เมืองมีกรุงกุสินาราเป็นต้น เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้า (พระสิริมังคลาจารย์) จะแสดงเมืองพิเศษเหล่านี้ ตามที่มาในที่นี้ ๆ โดยเอกเทศ .

[นครมธुरา²]

ก็ในอรรถกถามธุรสุตต พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า "บทว่า มธุรายํ แปลว่าในนครอันมีชื่ออย่างนั้น" . ฎีกาแห่งมธุรสุตตนั้นว่า "บทว่า มธุรายํ ความว่าใน นครอุทตรมธุรา" . (110/2)

[นครอุทัญญา]

อรรถกถา महाสีหนาทสูตรว่า "จะอธิบายบทว่า อุทัญญา ยํ คำว่า อุทัญญา นั้นแหละ เป็นชื่อของแควนนกโค เป็นชื่อของเมืองกโค" . อรรถกถากัณฑ์กถลสูตร ก็เหมือนกัน . ฎีกาแห่งมหาสีหนาทสูตรว่า "คำว่า อุทัญญา นั้นแหละ เป็นชื่อทั้งแควน อันเป็นที่ตั้งนคร เป็นชื่อทั้งนครที่พระผู้มีพระภาคเจ้าโคเสด็จประทับอยู่ ในกาลครั้งนั้น . เพราะเหตุนี้ บทว่า อุทัญญา ยํ ความว่า ในชนบทที่เรียกกันว่า อุทัญญา อธิบายว่า ในนครที่เรียกกันว่า อุทัญญา .

¹ สมเด็จพระพรหมญาณสังขมุนี, พระปฐมสมโพธิกถา ... หน้า 391 .

² G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Preper Names

Vol. II (London : Luzac & Company LTD, 1960), pp. 438-439.

[นครมาตุลา¹]

อรรถกถาจักรกัสดิสรว่า "บทว่า มาตุลา^๑ แปลว่า ในนครอันมีชื่ออย่างนั้น".
ฎีกาแห่งจักรกัสดิสรนั้นว่า "คนใดคนหนึ่ง โคนามโดยเป็นคำอิทธิดิงควา "มาตุลา". แม
นครก็ปรากฏชื่อว่า "มาตุลา" เหมือนกัน เพราะคนทั้งหลายสร้างแล้วในภูมิประเทศที่อยู่
ไกลคนไหน. ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าววว่า "บทว่า มาตุลา^๑ แปลว่า
ในนครอันมีชื่ออย่างนั้น". (110/11)

[สหังขนิกร², เมืองนาทันหา³]

อรรถกถาปัจจุสังยุต ในมหาวรรคว่า "บทว่า สหังขนิเก^๒ แปลว่า ในนคร
ชื่อว่า "สหังขนิยะ". อรรถกถาสัมปสาทนียสูตรเป็นต้นว่า "บทว่า นาทันหา^๓ แปลว่า
ในนครอันมีชื่ออย่างนั้น".

[นครอุกกเจธา⁴, นครกชังคลา⁵]

อรรถกถาจุฬโคปาสสูตรว่า "บทว่า อุกกเจธา^๔ แปลว่า ในนครอันมีชื่อ
อย่างนั้น. กังโคสกับมา เมื่อครั้งนั้นกำลังถูกสร้าง ปลาพาดานขึ้นมาจากกระแสน้ำคองคา

¹ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names

Vol. 2 ... p. 604.

² ibid. 2 : 1079-1080.

³ ibid. 1 : 56.

⁴ ibid. 1 : 331.

⁵ ibid. 1 : 481.

ในเวลากลางคืน คนทั้งหลายจึงชุมนุมกันในศาลน้ำมนต์ ทำคบเพลิงจับปลา ครั้นเมื่อนครสร้างเสร็จแล้ว เมื่อจะตั้งชื่อนครนั้น จึงหารือกันว่า "ในวันที่พวกเราจับจองที่ตั้งนคร ได้จับปลาควยคบเพลิงที่ทำควยเผา" ดังนี้ จึงได้ตั้งชื่อนครนั้นว่า "อูกกเจลา" ฎีกาแห่งจุฬโคปาสถูครนั้นว่า "นครชื่อว่า อูกกเจลา เพราะในเมืองนั้นมีแม่น้ำเป็นคบเพลิง" วรรณคดีเอกนิบาต อังกุตตรนิกายว่า "บพวา กชงคฉายิ แปลว่า ในนครอันมีชื่ออย่างนั้น" (111/7)

[ฎีกาพจนานุกรม¹]

วรรณคดีเอกนิบาต อังกุตตรนิกายว่า "บพวา ฎีกาพจนานุกรม²"
 วรรณคดีพาราณสีวรรค

"ดังโคลงกับมา ในอดีตกาล ช่างไม้ชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่ง เป็นผู้ไม่มีคนที่สอง³ ในอาจารย์ของตน เขามีศิษย์ 16 คน ศิษย์แต่ละคนมีอันเตวาสิกคนละพัน ๆ รวมทั้งอาจารย์และอันเตวาสิก จึงเป็น 16,017 คน คนทั้งหมดนี้ อาศัยเมืองพาราณสีเลี้ยงชีพอยู่ แล้วพากันไปสู่ที่ไกลๆ เขาถือเอาต้นไม้ มาปลูกขึ้นส่วนของปราสาทต่าง ๆ ให้สำเร็จ ณ ที่นั้นนั่นเอง แล้วผูกแพลงมาสู่นครพาราณสีทางแม่น้ำคงคา ถ้าพระราชามีพระราชประสงค์ ก็จะนำไปประกอบเป็นปราสาทชั้นเดียว หรือเจ็ดชั้นถวายแก่พระราชบิดา ถ้าพระราชบิดาไม่มีพระราชประสงค์ ก็ขายแม่แก่คนอื่น ๆ เสียลูกเมีย"

¹ ดู พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา ... 1

1 : 310-318.

² น่าจะมีข้อความว่า... แปลว่าในนครอันมีชื่ออย่างนั้น.

³ เป็นผู้เชี่ยวชาญในศิลปช่างไม้ ไม่มีใครเทียบได้ให้เป็นที่ 2 คือเลิศกว่าศิษย์ทุกคนในสำนักอาจารย์เดียวกัน

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง อาจารย์ของพวกเขาคิดว่า "เราไม่อาจที่จะเลี้ยงชีพด้วย
 กิจการช่างไม้ตลอดไปได้ เพราะงานนี้ทำได้ยากในเวลาเกษรา" จึงเรียกอันเตวาสิก
 มาแล้วพูดว่า "นี่แน่ะ! พวกคุณทั้งหลาย พวกเราจงนำไม้ที่มีแก่นน้อย มีต้นมะเดื่อเป็นต้นมา"
 พวกอันเตวาสิกรับคำว่า "โคขอรับ" แล้วพากันนำ (ไม้) มาแล้ว อาจารย์จึงทำท่อนไม้
 ด้วยไม้เหล่านั้น แล้วเข้าไปภายในแก่นนั้น ยังเครื่องขบค้ให้เต็มด้วยลม. นกไม้ก็โผล่ลอย
 ไปในอากาศลู่พญาครุฑ บินไปเห็นอร่าวป่าแล้วรอนลงเบื้องหน้าพวกอันเตวาสิก. ดังคัมภีร์
 อาจารย์จึงกล่าวกะพวกศิษย์ว่า "แน่ะพวกคุณทั้งหลาย เราอาจที่จะทำพาหนะไม้เช่นนี้
 แล้วยึดเอาราชสมบัติในชมพูทวีปทั้งสี่โคก พวกคุณทั้งหลาย แมพวกเขอก็จงทำพาหนะเช่นนี้เถิด
 พวกเราจะยึดเอาราชสมบัติแล้วดำรงชีพ การเลี้ยงชีพด้วยศิลปะของช่างไม้ นั่นลำบาก"
 พวกศิษย์โคกกระทำอย่างนั้นแล้วแจ้งให้อาจารย์ทราบ. จากนั้นอาจารย์ก็ไปกล่าวกะพวกศิษย์
 เหล่านั้นว่า "เราจะยึดเอาราชสมบัติไหนกันละ พวกคุณ?" พวกศิษย์ตอบว่า "ราชสมบัติ
 เมืองพาราณสีสิครับ ท่านอาจารย์". อาจารย์กล่าวว่า "อย่าเลย พวกคุณ อย่าพอใจ
 อย่างนั้น เพราะถึงเราจะยึดเอาราชสมบัติเมืองพาราณสีได้ ก็จักเป็น "พระราชชาวม
 ยพราชชาวม" ไม่นั่นคำว่า "ชาวม" ไม้โคก ชมพูทวีปก็กว้างใหญ่ พวกเราพากันไป
 ที่อื่นเถิด". ดังคัมภีร์. ดังคัมภีร์. ทั้งอาจารย์และศิษย์ พร้อมด้วยลูกเมีย ขึ้นพาหนะไม้เตรียมอาวุธ
 พร้อมสรรพ บินบายนหน้าไปสู่ป่าหิมพานต์ แล้วเข้าไปยังเมืองอื่น ณ ป่าหิมพานต์ ตั้งประจัญ
 ในราชนิเวศน์ที่เดียว. คนเหล่านั้นยึดราชสมบัติในนครนั้นได้แล้ว อภิเษกอาจารย์ในราชสมบัติ
 มีพระนามปรากฏว่า "พระเจ้ากฤษณะวาหนะ". แมนครนั้นก็ไค่นามว่า "กฤษณะวาหนนคร"
 เหมือนกับ เพราะยึดโคกด้วยพาหนะที่ทำด้วยไม้ นั่นเอง. แมรัฐทั้งสี่โคกก็เหมือนกัน". (112/14)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

[กุกกุฏวาทินคร¹, มัจฉิกาฉัลเลนคร², ภัททิยนคร³
 กุรุฆรนคร⁴, เสตพยัคฆนคร⁵, เวฬุภันทรนคร⁶]

อรรถกถาเอกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า "ในกุกกุฏวาทินคร ในปัจฉิมประเทศ :
 ในมัจฉิกาฉัลเลนครในมคธรัฐ ในภัททิยนคร ในกุรุฆรนครในอังครรัฐ". อรรถกถาจตุกกนิบาต
 อังคุตตรนิกายว่า "บทว่า เสตพยัคฆะ หมายถึงนครที่พระกัสสป สัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จ
 อุบัติแล้วในอดีต". อรรถกถาฉกนิบาตอังคุตตรนิกายว่า "บทว่า เวฬุภันทรกัฏฐิ แปลว่า
 หญิงชาวเมืองเวฬุภันทรกัฏฐะ". (113/1)

[โกลินคร หรือพยัคฆบณนคร⁷]

อรรถกถาจตุกกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า "กัโกลินครมี 2 ชื่อ คือชื่อว่า
 "โกลินคร" เพราะเขาตางตนกระเบาออกแล้วจึงสร้าง และชื่อว่า "พยัคฆบณนคร"
 เพราะสร้าง ณ ถิ่น (ตง) เสื่อโครง".

¹ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...
 1 : 614-615.

² *ibid.* 2 : 415-416.

³ *ibid.* 2 : 358.

⁴ *ibid.* 1 : 640.

⁵ *ibid.* 2 : 1278.

⁶ *ibid.* 2 : 935.

⁷ *ibid.* 1 : 689-690.

ก็ในคราวที่พระราชบุตรพระราชธิดาทั้ง 9 ของพระเจ้าอโศกกราช สร้างนคร
กบิลพัสดุ์แล้วประทับอยู่ในนครนั้น ตามนัยที่กล่าวไว้ในหนังสือ อำมาตย์ทั้ง 8 ที่ไล่ตาม
เสด็จมาถวาย ก็ไล่จัดการอวาทวิวาหมงคลแก่พระราชบุตรพระราชธิดาเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้
ในอรรถกถาอัมพัฏฐสูตร พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวไว้ว่า "อำมาตย์ทั้ง 8 คิดกันว่า
"พระราชกุมารพระราชกุมารีเหล่านี้ เจริญวัยแล้ว หากพระราชบิดาของพวกท่านเสด็จอยู่
ไกล ๆ ก็คงทรงกระทำการอวาทวิวาหมงคลพระราชทาน บัดนี้จึงเป็นภาระของพวกเรา"
ดังนั้นแล้วจึงไล่ทูลปรึกษากับพระราชกุมาร พระราชกุมารทั้งหลายตรัสว่า "เรายังไม่เห็น
ชาติยธิดาที่เสมอกับเรา แม้ชาติยธิดาที่เสมอกับพระภคินีก็ยังไม่เห็น อันบุตรธิดาที่เกิด
แก่เราซึ่งสมรสด้วยบุคคลผู้ไม่เสมอกัน ย่อมเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ข้างฝ่ายมารดาหรือฝ่ายบิดา
จักถึงความเจือปนแห่งชาติ เพราะฉะนั้น เราจึงพอใจอยู่รวมด้วยพระภคินีเท่านั้น"
พระกุมารทั้ง 4 จึงสถาปนาพระเชษฐภคินีไว้ในฐานะพระราชมารดา เพราะทรงเกรง
ความเจือปนแห่งชาติ แล้วทรงอภิเษกสมรสกับพระภคินีที่เหลือ². (113/13)

เมื่อพระราชกุมารพระราชกุมารีเหล่านั้น ทรงเจริญด้วยราชบุตรราชธิดาอยู่
สมัยต่อมา โรคเรื้อนได้เกิดขึ้นแก่พระเชษฐภคินี พระวรกายได้เป็นเช่นกับดอกทองหลาง
ใบมน พระราชกุมารทั้ง 4 คิดกันว่า "โรคนี้จะติดต่อถึงคนที่ทำการนั่ง การยืน และ
การบริโภคน้ำเป็นต้นร่วมกับพระพี่นางนี้ จึงวันหนึ่ง ทรงทำราวกับเสด็จไปเล่นในพระอุทยาน
เชิญพระพี่นางทรงพระราชยานเสด็จเข้าไปเล่น ไปรถให้สุดของใต้ดินขนาดเท่าสระบัว
ใส่พระพี่นางเข้าไว้ในนั้นพร้อมด้วยของขบเคี้ยวและเครื่องบริโภคน้ำ ให้ปิดด้วยไม้กระเบา
แล้วเทหินร่วนกลบข้างบน แล้วเสด็จกลับไป

ก็สมัยนั้น พระเจ้ากรุงสุวรรณภูมิ ทรงพระนามว่า ราชราช ทรงเป็นโรคเรื้อน
ถูกพระสนมและนางฟ้อนรำเกี้ยวอยู่ด้วยความสลกพระทัยนั้น จึงพระราชทานราชสมบัติ
แก่เชษฐโอรส แล้วเสด็จเข้าป่า ทรงเสวยรากไม้และผลไม้มะเขืออยู่ในป่า

¹ คูวิธานิพนธ์นี้ หน้า 235-239

² สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก, พระปฐมสมโพธิกถา ... หน้า 9-10.

ไม่นานเลขก็ทรงหายจากโรค มีพระฉวีวรรณจตุรทองคำ เสด็จประพาสไปทางโน้นทางนี้ ทรงทอดพระเนตรเห็นต้นไม้มีโพรงคนใหญ่ (คนหนึ่ง) ทรงทำให้เป็นช่องว่างประมาณ 16 ศอก ภายในต้นไม้ นั้น ประกอบประตูหน้าต่าง พวกบันไดแล้วประทับอยู่ในที่นั้น ท้าวเชอทรงกอไฟในเชิงกราน บรรทมสลับเสียดึงเนื้อและสกรเป็นต้นในเวลากลางคืน ทรงกำหนดว่า "ราชสีห์ส่งเสียงร้องในที่โน้น เสือโคร่งส่งเสียงร้องในที่โน้น" ในเวลาสว่างแล้ว ก็เสด็จไปทรงถือเอาเนื้อที่เหลือเศษเลยมาปิ้งเสวย . (114/12)

ครั้งวันหนึ่ง เมื่อท้าวเชอประทับนั่งกอไฟอยู่ในเวลาใกล้รุ่ง เสือโคร่งเดินมา คุกคินรวนในที่นั้น เพราะกลิ่นสัตว์ระของพระราชธิดา ทำแผนกระดานเรียบให้เป็นช่อง พระราชธิดาทอดพระเนตรเห็นเสือโคร่งทางของนั้น ก็ทรงกลัวเปล่งเสียงร้องหวีด พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงสลับเสียดึงเนื้อ และทรงกำหนดว่า "นั่นเสียงผู้หญิง" จึงเสด็จไป แตะเขตรู ตรัสถามว่า "ใครอยู่ในนี้"

"ผู้หญิงเจาคะ นาย".

"เธอเป็นเผ่าอะไร".

"เป็นพระธิดาของพระเจ้าโอกกากรมหาราช".

"ออกมาเถิด".

"ออกไปไม่ได้ เจาคะ".

"เพราะเหตุไร".

"คิดฉันเป็นโรคผิวหนัง".

พระเจ้ากรุงพาราณสี ตรัสถามความเป็นไปทุกอย่าง แล้วทรงแจ้งให้พระราชธิดา ซึ่งไม่ยอมเสด็จออกมา เพราะขี้ดึยมานะ ทรงทราบความเป็นกษัตริย์ของพระองค์ว่า "แม่หม่อมฉันก็เป็นกษัตริย์" แล้วทรงทอดบันไดนำพระราชธิดาไปยังที่ที่ประทับของพระองค์ ทรงพระราชทานพระโอสถที่พระองค์ทรงเสวยเองนั้นแหละให้ ทรงรักษาพระราชธิดาให้ หายโรค มีพระฉวีวรรณจตุรทองคำโดยไม่นานเลย แล้วทรงสำเร็จการอยู่ร่วมกับพระนาง พระนางทรงครรถ์ควายการอยู่ร่วมกันครั้งแรกนั้นเอง ทรงประสูติพระโอรส 2 องค์ . แม้ครั้งต่อไป ๆ ก็ประสูติพระโอรสครั้งละ 2 องค์ ๆ อย่างนี้ รวม 16 ครั้ง . พระโอรส

เหล่านั้นได้เป็นพระพี่น้องกันถึง 32 พระองค์ถวายประการเช่นนี้. พระราชบิดาให้พระโอรส
เหล่านั้น ผู้ถึงความเจริญเติบโตโดยลำดับแล้ว ศึกษาศิลปศาสตร์ทุกอย่าง. (115/1)

ครั้งหนึ่ง นายพรานป่าชาวเมืองของพระเจ้ารามราช คนหนึ่ง กำลังหา
เพชรพลอยอยู่ที่เขา เห็นพระราชาก็จำได้ จึงกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ
ข้าพระองค์จำพระองค์ได้ พะยะคะ". แค้นพระราชาก็ตรัสถามชาวคราวหึ่งปวงกะนายพรานนั้น.
ในขณะนั้นเอง พวกพระกุมารก็พากันเสด็จมา. นายพรานเห็นพระกุมารเหล่านั้น จึงทูล
ถามว่า "เด็ก ๆ พวกนี้เป็นใครกัน? เมื่อตรัสบอกว่า "ลูก ๆ ของฉัน" จึงทูลถามถึง
เชื้องศ์ฝ่ายมารดา แล้วคิดว่า "บัดนี้เราได้เรื่องราวที่เป็นคนพุนแล้ว" จึงกลับไปนคร
กราบทูลพระราช (พระเชษฐโอรสของพระเจ้ากรุงพาราณสี) แล้ว พระราชาทรง
พระราชดำริว่า "เราจักอัญเชิญเสด็จพระราชบิดากลับมา" จึงเสด็จไปนั้นกับจตุรงคเสนา
ถวายบังคมพระราชบิดาแล้ว ทูลอ้อนวอนว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ขอพระองค์
โปรดรับราชสมบัติ พระเจ้าคะ". พระราชบิดาตรัสว่า "อย่าเลย! ลูก พ่อจะไม่ไปที่นี่
เจ้าจงไปหาแถวทางคนไมแล้วสร้างนครในที่นี้แหละ". พระราชาก็ทรงกระทำตามรับสั่ง
แล้วให้ยกป่าขึ้นนคร 2 ชื่อ ชื่อหนึ่งคือ "โกสินคร" เพราะเขาอาจตนกระเบาแล้วจึง
สร้าง อีกชื่อหนึ่งคือ "พยัคฆนคร" เพราะสร้างที่ดินเสียโคร่ง แล้วถวายบังคม
พระราชบิดา เสด็จพระราชดำเนนกลับพระนครของพระองค์. แม้นในอรรถกถาอนุสูตร
ก็กล่าวถึงเรื่องการเกิดขึ้นของโกสินคร.

เมืองพิเศษเป็นอเนก มีเมืองมธูราเป็นต้น รวมเป็น 15 เมือง คือ มธูรา
อหัญญา มาตุลา สหังชนิกา นาคันทา ดูกกเจลา กังคลา กัญฐาพนนคร
กุกกฏวคีนคร มัจฉิกาสัตถนคร ภัททียนคร กุรุฆรนคร เสทพยักษนคร เวฬุกันฐกนคร
โกสินคร พิงทราวา ทานรวรววมไวควย อาทิจีฬในพื้น.

[ความหมายและลักษณะของนคร]

ส่วนในปุวิวรรคพร้อมทั้งฎีกา ท่านไคกล่าวความนี้ไว้ว่า "คำที่แปลว่าเมือง มี 5 คำคือ ปุรุ นคร ธาณีย ปุฎุเกณฑ ราชธานี ปุ ธาตุ ในอรรถาธิบาย รักษา และ ปุรุ ธาตุ ในอรรถาธิบาย รักษา ที่โดยยอมชำระและยอมคุ้มครอง คือรักษาประชาชนจากอำนาจของพระราชอาณ และจากความยากเข็ญ เหตุนี้ท่านจึงชื่อว่า ประโ ประกอบ ร บัจจย (สำหรับ ปุ ธาตุ) และ อ บัจจย (สำหรับ ปุรุ ธาตุ). ความหมายของธาตุว่า "ปุรุ ธาตุ ในอรรถาธิบาย ถึงที่สุด" ก็มี. นกขัตติยหลาย คือสถานที่มีปราสาทเป็นต้น ของที่นั้น มีอยู่ เหตุนี้ ท่านจึงชื่อว่า นคร. นคร สัพพเป็นได้ 3 สิ่ง. สถานที่ยื่นเกือกกลไกการ ทรงไว้จากภัยไม่ว่าแต่ที่ไหน ชื่อว่าธานียะ. ประกอบด้วย อธิ บัจจย. ชื่อว่า ปุฎุเกณฑ เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นที่แก่ทอภพะทิมิกา. ชื่อว่า ราชธานี เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นที่ประทับของพระราช. ประกอบ ยุ บัจจย. ลักษณะของนครว่า (116/5)

ผู้ซึ่งแสดง หลักเมืองอันศักดิ์ ปราสาท รัตนาลาด และ
ราชมณฑลเชียร อันตั้งตามควาทางหลวง ว่าเป็น "พระนคร"

[การจัดราชธานีและชนบทครั้งหนึ่งในชมพูทวีป]

ดังได้กล่าวมาแล้ว ในอดีตกาล ได้มีพระราชาทรงพระนามว่าทิสัมบดี. ท้าวเธอทรง มีพระเชษฐโอรสทรงพระนามว่าเรณู อนึ่ง ยังมีพระราชโอรสอีก 6 องค์ มีพระสัตตัญญเป็นต้น เป็นพระกนิษฐภคินารวมพระบิดาเดียวกัน แต่ต่างพระมารดาของเรณูราชกุมาร. ท้าวทิสัมบดี ทรงมีพราหมณ์ชื่อโควินท์เป็นปุโรหิต. มาณพื่อโซคติบาลบุตรของโควินท์พราหมณ์ เป็นพระ

¹ นค แปลว่า ปราสาท จากรูปวิเคราะห์ของศัพท์ว่า นคร ดังนี้
นคา ปาสาทาโท อสุต สนุตีติ นคร.

โพธิสัตว์. คนทั้ง 8 เหล่านี้คือ พระเวรราชบุตร 1 โชติบาลมาตพ 1 และพระราชาบุตร 6 องค์ มีพระสัสถุภเป็นต้น เป็นพระสหายกัน ด้วยประการฉะนี้. ก็เมื่อโควินทพราหมณ์ ลืมชื่อแล้ว พระเจ้าที่สัมพันธ์ทรงอภิเษกโชติบาลมาตพไว้ในตำแหน่งทานโควินท ให้ดำรง ตำแหน่งสืบแทนบิดา. โชติบาลมาตพได้รับอภิเษกและได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งแทน บิดาแล้ว โคพร้าสอนอรอดประโยชน์ ทั้งที่บิดาเคยพร้าสอนแล้ว ทั้งที่บิดามีโคพร้าสอนมา โคบังการงานทั้งที่บิดาเคยบังการมาแล้วและที่บิดามีโคเคยบังการ. คนทั้งหลายจึงได้กล่าว ขวัญถึงทานโชติบาลนั้นว่า "เหมือนโควินทพราหมณ์หนอ ทานผู้เจริญ เป็นทานมหาโควินท พราหมณ์เดียวหนอ ทานผู้เจริญ" ดังนี้ โดยปริยายนี้เอง ทานโชติบาลจึงได้รับสมญาว่า "มหาโควินท" (ตั้งแต่นั้นมา). (117/1)

ก็ครั้งเมื่อพระเจ้าที่สัมพันธ์สิ้นพระชนม์แล้ว บรรดาขุนนางผู้ใหญ่ผู้สำเร็จราชการ แทนพระองค์² โคพร้อมกันอภิเษกพระเวรราชกุมารไว้ในราชสมบัติ. และเมื่อได้รับ อภิเษกแล้ว พระเจ้าเรณูก็มีพระราชประสงค์จะทรงแบ่งราชสมบัติแก่พระกนิษฐาทั้ง 6 ของพระองค์ จึงโปรดให้มหาโควินทแบ่งมหาปฐพีนี้ออกเป็น 7 ส่วน. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในมหาโควินทสูตร³ ว่า "มหาโควินทรับต่อพระเจ้าเรณูแล้ว โคแบ่งมหาปฐพีนี้อันยาวไปทางทิศเหนือ มีสี่ฐานเหมือนส่วนหน้าของเกวียนทางทิศใต้ ให้เป็นอันแบ่งปันเท่า ๆ กันโดย 7 ส่วน เริ่มตั้งที่ทั้งหมด ให้มีสี่ฐานเหมือนส่วนหน้า ของเกวียน. ไถยี่นา บรรดาชนบทเหล่านั้น ชนบทของพระเจ้าเรณูอยู่ในท่ามกลาง

¹ บงการ : ควบคุมดูแล, ซึ่งให้คำเนื่การถาม

ดู ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ... หน้า 519.

² ราชกตุคาโร : ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

³ กระหวงศึกษาธิการ, ศาสนา, กรม, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง ...

นครพันประแห่งกึ่งคชนบท นครโปตะ แห่งอัสสกชนบท
 นครมหิสตี แห่งอวันคีชนบท นครโรรุกะ แห่งโลวีรชนบท
 นครมิถิลา แห่งวิเทชนบท นครจัมปาที่สร้างในอังกชนบท
 นครพาราณสี แห่งกาสิชนบท นครเหล่านี้ ทานโควินท์
 สร้างไว้ พระราชา 7 พระองค์คือ พระเจ้าสัตกฏ 1
 พระเจ้าพรหมทัต 1 พระเจ้าเวสสฎ 1 รวมทั้งพระเจ้าภระ 1
 พระเจ้าเรณู 1 และพระเจ้าชตรัฐ 2 องค์ ได้เป็นผู้ทำ
 ภาระในกาลครั้งนั้น" (117/12)

ในอรรถกถามหาโควินท์สูตรนั้น พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวเนื้อความนี้ไว้ว่า
 "ขอว่า สัพพานิ สกฏมุขานิ ปฏฐเปสิ อธิบายว่า มหาโควินท์พราหมณ์ เริ่มตั้ง
 สถานทั้งหมด คือราชอาณาจักรทั้งหลายให้มีพื้นฐานเหมือนส่วนหนาสองเกวียน
 ราชอาณาจักรของพระราชาแต่ละองค์มีประมาณ 300 โยชน์ มีราชอาณาจักรประมาณ
 10 คาบ ในประเทศเป็นที่มารวมสู่ราชอาณาจักรของพระเจ้าเรณู ส่วนราชอาณาจักร
 ของพระเจ้าเรณู เป็นเช่นกับเพดานอยู่ตรงกลาง. ถาว่า "เพราะเหตุไร
 มหาโควินท์พราหมณ์จึงเริ่มจัดอย่างนี้. ตอบว่า เพราะมหาโควินท์พราหมณ์ คิดถึง
 ความขบถว่า พระกนิษฐภคินีเมื่อมาเฝ้าพระเจ้าเรณูตามกาลอันควร จะไม่ต้อง
 เบียดเบียนราชอาณาจักรขององค์อื่น ๆ จักเสด็จมาและเสด็จไปโดยทางอันเป็น
 อาณาเขตของตน ๆ. เพราะว่าเมื่อพระราชาทอดดูราชอาณาจักรขององค์อื่น ๆ
 ตรัสอวยว่า "พวกท่านจงให้อาหาร จงให้โล" ดังนี้ คนทั้งหลายจะคิดว่าโธมโธวา
 "พระราชาเหล่านี้ไม่เสด็จไปทางแคว้นของพระองค์ ทำการเบียดเบียนแก่พวกเรา".
 แต่เมื่อแต่ละองค์ต่างเสด็จไปทางแคว้นของตน คนทั้งหลายจะคิดว่า "พระราชาองค์นี้
 พึงได้รับสิ่งนี้และสิ่งนี้จากสำนักของพวกเราที่เดียว" จะไม่สำคัญว่าเป็นการเบียดเบียน"
 ดังนี้ จึงได้เริ่มจัดอย่างนี้. ควญตวังว่า พระราชาทั้งหลายทรงชื่นชมอุบายอมครองราชย์
 ตลอดกาลนาน"

ชื่อว่า เอเก โกลินุพมาสีตรา ความว่า นครทั้ง 7 นี้ ทานมหาโควินท์
 นั้นแหละสร้างไว้ เพื่อประโยชน์แก่พระราชธาตุนั้น. คำเหล่านี้ว่า สัตตกุ ๗ เป
 ๗
 อตตกุ ๗ เป็นพระนามของพระราชธาตุนั้น 7 พระองค์นั้น. จริงอยู่บรรดาพระราชธาตุนั้น
 องค์หนึ่งทรงพระนามว่า สัตตกุ. องค์หนึ่งทรงพระนามว่า พรหมทัต. องค์หนึ่งทรงพระนามว่า
 เวสสุ. องค์หนึ่งทรงพระนามว่า ภรต. กับพระราชธาตุนั้น. องค์หนึ่งทรงพระนามว่า เรณู
 ส่วนอีก 2 องค์ ทรงพระนามว่า อตตกุ. บพวา สัตต. ภรรฐา ความว่า พระราชาทั้ง
 7 พระองค์นี้ ได้เป็นผู้สร้างภาระคือเป็นเมฆาราช ในพื้นชมพูทวีป (118/10)

พระเจ้าเรณูโปรดให้แบ่งราชอาณาจักรเขตพระราชทานแก่พระกนิษฐภคินี ด้วย
 ประการดังนี้. ลำดับนั้นแล กษัตริย์ทั้ง 6 ทรงพระราชดำริว่า "อิสริยยศอันสำเร็จแล้ว
 แก่พวกเรา มิใช่ด้วยอำนาจของกษัตริย์ หากแต่สำเร็จแล้วด้วยอำนาจของมหาโควินท์.
 มหาโควินท์ทำพวกเรานี้เป็นพระราชธาตุนั้น 7 โทพร้อมเพรียงกัน. โทประดิษฐานมั่นคง บนพื้น
 ชมพูทวีป. ก็การตอบแทนคุณท่านผู้มีอุปการะก่อน. ไม่เป็นการที่ใคร ๆ ฝืนกระทำไฉนยาก
 มหาโควินท์แต่ละ องค์ จงพร่ำสอนพวกเราทั้ง 7 คน. เราจะตั้งมหาโควินท์แต่ละให้เป็นที่
 เสนาบดีทั้งปวงโรหิต. เมื่อเป็นเช่นนั้น ความเจริญรุ่งเรืองก็จักมีแก่พวกเรา" ดังนี้แล้ว
 จึงเข้าไปหามหาโควินท์ ขอร้องแล้ว. ถึงมหาโควินท์ก็คิดว่า "เราเฝ้าพระเจ้าราชาทั้ง
 7 นี้พร้อมเพรียงสามัคคีกันแล้ว หากคนอื่น ๆ จักเป็นเสนาบดีและปวงโรหิตของพระราชธาตุนั้น
 7 องค์นี้. แด้นั้นต่างองค์ก็จะทรงเชื่อฟังคำของเสนาบดีและปวงโรหิตของตน ๆ. จักทรงทำลาย
 กันและกัน. เราจะรับตำแหน่งเสนาบดีและตำแหน่งปวงโรหิต ของพระราชธาตุนั้น 7 นั้น" ดังนี้
 จึงทูลรับว่ามหาโควินท์จึงเป็นปวงโรหิตของพระราชธาตุนั้น 7 องค์ ด้วยประการดังนี้. ด้วยเหตุนี้
 พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในฉกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า

"ก็โรหิตาณูโควินท์ ได้เป็นปวงโรหิตของพระราชธาตุนั้น 7"

และในอรรถกถาฉกนิบาต อังคุตตรนิกายนั้น พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวไว้ว่า
 "คำว่า โสติปาโล จ โควินโท ความว่า พรหมมณเฑียรเรียกโดยชื่อว่า "โสติปาโล" เรียกโดย
 ตำแหน่งว่า "มหาโควินท์". คำว่า สัตตกุโรหิตโต ความว่า ได้เป็นปวงโรหิตของพระราชธาตุนั้น
 7 องค์ นี้พระเจ้าเรณูเป็นต้น."

[ชนบท 21]

ก็ขอว่าชนบท มี 21 มีกुरुชนบทเป็นต้น สมจริงตั้งคำที่ท่าน (พระโมคคัลลาน
เถระ) กล่าวไว้ในกัณฐกวรรค (119/5)

"ชนบทอื่น ๆ มีอาทิคือ กुरु ลักกะ โกศล มคธ สีวี
กาสิงคะ อวันที ปัญจาต วชิรี คันธาระ เจติ
วังคะ วิเทหะ กัมโพช มัททะ กังคะ อังคะ
สีหฬ กัสมีระ กาสี บันฑุ พิงมีในความเป็นปูลลึงค์
พหูวนะ"

บรรดาคำเหล่านั้น ลวายนหมายของศัพท์มี กुरुศัพท์เป็นต้น พึงทราบตามนัย
ที่กล่าวไว้แล้วในปกรณ์นั้นแหละ .

[1 กुरुชนบท¹]

จริงอยู่ในอรรถกถาสติปัฏฐานสูตร พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า "คำว่า
กुरुสู วิหริติ (พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ในกुरुชนบท) มีอรรถาธิบายดังนี้ ราชกุมาร
ชาวชนบท พระนามว่ากुरु ชนบทนั้นชนบทเดียว ที่เป็นประทับของราชกุมารเหล่านั้น
ชาวโลกเรียกว่า "กुरु" (พหูวนะ) โดยเสียงที่ขึ้นปากขึ้นใจ (พระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับอยู่) ในชนบทที่ชื่อว่ากुरुนั้น

แต่พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า "ในสมัยพระเจ้ามณฑาทรราช²
มณูชัยในทวีปทั้ง 3 โกลศคิษา กล่าวชนบททั่วไป เป็นประเทศที่มีภูมิของบุรุษผู้สูงส่ง ตั้งตน

¹ G. P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...
1 : 641-642

² ibid. 2 : 444-445

แต่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระมหาสาวกและพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นทวีปอันอุดมনারมย์อย่างยิ่ง" ดังนี้แล้ว จึงได้ตามเสด็จมากับพระเจ้าจักรพรรดิมีนชาตุราชบุตรทรงทำจักรรัตนะนำหน้า เสด็จตามไปสู่วิวัง 4 ลำดับนั้น พระราชาได้ตรัสถามปริณายกรัตน์ (ขุนพลแก้ว) ว่า "ที่ซึ่งนารมย์กว่ามนุษย์โลก มีไหมหนอ?" ปริณายกรัตน์กราบทูลว่า "ทำไมจึงตรัสอย่างนั้น พระเจาคะ พระองค์ไม่ทรงเห็นอาณาภาพของพระจันทร์และพระอาทิตย์หรือ? สถานที่ของเทพพวกนั้น นารมย์กว่ามนุษย์โลกนี้แน่นอน". พระราชาจึงทรงทำจักรรัตนะนำหน้า เสด็จไปในเทวโลกชั้นจาตุมหาราชนั้น.

1 จักรรัตนะ : จักรแก้ว รัตนะอย่างหนึ่งของพระเจ้าจักรพรรดิ ใน 7 อย่าง คือ

1. จุกุรัตน	จักรแก้ว	5. นารีรัตน	นางแก้ว
2. หตุถิรัตน	ช่างแก้ว	6. คทปติรัตน	ขุนคลังแก้ว
3. อสุสรรัตน	ม้าแก้ว	7. ปริณายกรัตน	ขุนพลแก้ว
4. มณีรัตน	มณีแก้ว		

ดู สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก, พระปฐมสมโพธิกถา... หน้า 391.

2 พระอาทิตย์และพระจันทร์ เป็นเทพชั้นจาตุมหาราชิก ซึ่งเป็นสวรรค์ชั้นที่ 1 ในฉกามาพจรสวรรค์ 6 ชั้น คือ

1. จาตุมหาราชิก
2. ดาวดึงส์ เทวภูมิ
3. ยามา เทวภูมิ
4. तुสิทธ เทวภูมิ
5. นิมมานรตี เทวภูมิ
6. ปรนิมมิตตวสวัตตี เทวภูมิ

ดู พระญาติไทย, ไตรภูมิพระร่วง... หน้า 61-69.

(พระอาทิตย์และพระจันทร์ เป็นเทพชั้นจกุมมหาราช) ท้าวมหาราชทั้ง 4 ทรงสดับว่า "พระเจ้านันทกุมมหาราช เสด็จมาแล้ว" คิดว่า "พวกเราไม่อาจยับยั้งพระราชานุมิฤทธิ์มากไคควยการตอยุทธ" จึงทรงมอบถวายราชสมบัติของพระองค์ให้ พระเจ้านันทกุมมหาราช ทรงรับมอบราชสมบัตินั้นแล้ว ครั้นตามอีกว่า "สถานที่ที่นาริรมยกวานี้ มีไหมหนอร?" ครั้นนั้น ท้าวจกุมมหาราชได้ศรีสบอภพดาวกิงส์แก่พระเจ้านันทกุมมหาราชว่า "ข้าแต่พระองค์สมมติเทพ ฤพดาวกิงส์นาริรมยกวานี้ หม่อมฉันทั้งหลาย เป็นมหาราชทั้งสี่ผู้รับไชของท้าวสักกเทวราช ในภพดาวกิงส์นั้น คำรงอยู่แล้วในภูมิเป็นนายประตุ. พระราชาทรงสดับคำนั้น ก็มิพระราชประสงค์จะเสด็จไปในเทวโลกชั้นดาวกิงส์นั้น จึงทรงเหวี่ยงจักรรัตนะขึ้นไป. จักรรัตนะนั้นลอยขึ้นไปแล้วในอากาศ พร้อมควยจตุรงค์เสนา ครั้นนั้นจักรรัตนะลงมาจากกลางเทวโลกทั้งสองประคิษฐานอยู่บนแผ่นดิน พร้อมควยจตุรงค์เสนา มีท้าวปริมาขรัตนเป็นหัวหน้า. พระราชาล่ำฟังพระองค์เดียวเท่านั้น ได้เสด็จไปสู่ภพดาวกิงส์แล้ว. (120/14)

ท้าวสักกเทพอได้สดับว่า "พระเจ้านันทกุมมหาราช เสด็จมาแล้ว" ก็ทรงทำการต้อนรับพระเจ้านันทกุมมหาราชนั้น ครั้นว่า "ข้าแต่พระมหาราชเจ้า พระองค์เสด็จมาแล้ว" ขอมหาราชเจ้า ทรงครองราชสมบัติของพระองค์เกิด" แล้วทรงแบ่งราชสมบัติกับเหล่านางฟ่อนให้เป็น 2 ส่วน ถวายแก่ส่วนหนึ่ง. พอพระราชาเสด็จประคิษฐานบนภพดาวกิงส์เท่านั้น ความเป็นมนุษย์ก็หายไป. ความเป็นเทพได้ปรากฏแล้วโดยินา เมื่อท้าวเธอ

๑ สุวาคตนุเต มหาราช : ยันต์ก่อนรับมหาราชเจ้า
เป็นลักษณะสำนวนการกล่าวต้อนรับ ที่พระสิริมังคลาจารย์นิยมใช้ใน
วรรณกรรมของท่าน เช่น มังคลัตถปิณี เป็นต้น

๒ มงคลสูตรที่ปิยา ปฐโมภาโค (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
2517), หน้า 17.

ประทับนั่งบนบัลลังก์มโหฬารที่ปราสาทแก้ว ความต่างกันปรากฏแต่เพียงกระพริบพระเนตรเท่านั้น . เพพทั้งหลาย เมื่อไม่กำหนดการกระพริบพระเนตรนั้นแล้ว ก็จะหลงในความแตกต่างกันระหว่างท้าวสักกะและพระราชานั้น . พระเจ้านันทราชเสวยทิพย์สมบัติอยู่ในเทวโลกชั้นดาวดึงส์นั้น ทรงครองราชย์ครบเทาท้าวสักกะอุบัติแล้วจตุไปถึง 36 องค์แล้ว ก็มีโคตรงอินควายกามทั้งหลาย เคลื่อน (จตุ) จากภพดาวดึงส์นั้นแล้ว ตกลงไปในอุทยานของพระองค์ มีพระวรกายอันกลมและแสงแคดถูกทองแล้ว ก็สิ้นพระชนม์แล้ว . เมื่อจักรวรรดิประติมาฐานอยู่แล้วบนแผ่นดิน ท่านปริณายกรัตนจึงให้จารึกฉลองพระบาทของพระเจ้านันทราช บนแผ่นทอง ครองราชสมบัติมีอันให้รู้ว่า "นี่เป็นราชสมบัติของพระเจ้านันทราช" . ฝ่ายคนที่มาจากทวีปทั้ง 3 เหล่านั้น เมื่อไม่อาจที่จะกลับ จึงเข้าไปหาท่านปริณายกรัตน² ขอร้องว่า "ข้าแต่สมมติเทพ พวกข้าพระองค์พากันมาแล้วควยอานภาพของพระราชา บัดนี้ไม่อาจที่จะ (กลับ) ไปได้โปรดให้ที่อยู่แก่พวกข้าพระองค์เถิด" . ท่านปริณายกรัตนจึงได้ให้ชนบทหนึ่ง ๆ แก่คนเหล่านั้น . (121/2)

ประเทศที่คนซึ่งมาจากบรรดาทวีปเหล่านั้น บุปผวิเทหที่ปอญครองแล้ว โคนามว่า "วิเทหรัฐ" โดยความหมายรูเดิมั้นแหละ . ประเทศที่คนซึ่งมาจากอมรโคยานที่ปอญครองแล้ว โคนามว่า "อปรันชนบท" . ประเทศที่คนซึ่งมาจากอุศตรกูฑูที่ปอญครองแล้ว โคนามว่า "กูฑูรัฐ" . ก็ชนบทเหล่านี้เรียกโดยพหูวนะ เพราะ

¹ บัลลังก์มโหฬารที่ปราสาทแก้ว : แปลเหมือนผ้าขนสัตว์ หมายถึงแท่นที่ประทับวากการของพระอินทร์ มีลักษณะพื้นและขอบงโค

² ปริณายกรัตน : ชนพลแก้ว เป็นสมบัติประการหนึ่งในสมบัติ 7 ประการของพระเจ้าจักรพรรดิ

รวมเอาคามและนิคมเป็นต้น ซึ่งมีมากด้วยกันเข้าไว้ด้วย. เหตุนี้จึงกล่าววา "กुरुสู
วิหริติ" ดังนี้ ในอรรถกถาหาสีหนาทสูตรก็เหมือนกัน. (121/9)

ในฎีกาแห่งภูมิวรรค (พระฎีกาจารย์กล่าวไว้) ว่า "ราชกุมารชาวชนบท
พระนามว่ากร. ชนบทที่อยู่ของราชกุมารเหล่านั้นแม่ชนบทเดียว ชาวโลกเรียกเป็น
พหูพจน์ว่า "กुरु" โดยศัพท์ที่ขึ้นปากขึ้นใจ. เป็นอย่างนี้ทุกชนบท. ชัตติยกุมารชื่อว่ากร
เพราะวิเคราะห์ว่า ชัตติยกุมารทั้งหลายยอมสะกักกันเรื่องชั่ว คือเรื่องเลวร้ายในชนบท
นั้นเสียได้. ชนบทที่อยู่ของราชกุมารเหล่านั้นชื่อว่ากร. พหูพจน์เพราะลบบัจฉัย. เป็นอย่างนี้
ทุกชนบท.

[2 สักกชนบท¹]

ชัตติยกุมารชื่อว่า "สักกา" เพราะวิเคราะห์ว่า สามารถในกิจการทั้งหลาย
มีการชำนาญศาสตร์และการขยายเขตแดนในโลกเป็นต้น".

อรรถกถาหาสมยสูตรว่า "บทว่า สกฺเกสุ ความว่า ชนบทแม่ชนบทเดียว
ที่เป็นที่อยู่ประจำของพวกราชกุมาร ซึ่งใค่นามว่า "สักกะ" (ศากยะ) เพราะอาศัย
พระอุทาน (ของพระราชาบิดา) ว่า "ทานุเจริญฺหังหลาย กุมารทั้งหลายสามารถหนอ"
โดยนัยแห่งการอุปมาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วในอัมพพิสสุตฺต. ชาวโลกเรียกกันว่า
สักกา โดยศัพท์ที่ขึ้นปากขึ้นใจ. (พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่) ในชนบทชื่อว่าสักกะนั้น".
อรรถกถาเทวตาสังยุตฺตก็เหมือนกัน. ต่างกันแต่เพียงว่า ในอรรถกถาเทวตาสังยุตฺตนั้น
ไม่มีคำว่า "โดยนัยแห่งการอุปมาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วในอัมพพิสสุตฺต" เท่านั้น.

¹ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...

ส่วนนี้แห่งการอุทิศที่ตรัสไว้ในอัมพฤษสูตร¹ มีดังต่อไปนี้ "ดูกรอัมพฤษะ เรื่องเคยมีมาแล้ว พระราชาทรงพระนามว่าไอกกากราช มีพระราชประสงค์จะนอมราชสมบัติไปเพื่อพระโอรส ของพระมหาลีที่ทรงรัก ทรงพอพระทัย จึงทรงเนรเทศพวกเชษฐกุมารออกจากแคว้นแคว้น คือพระโโลกกามุข พระกรกัณฑ์ พระปिया พระสุปिया พระอานันทา พระวิชิตา พระวิชิตเสนา² พระหัตถินิก พระสินปุระ. พระราชกุมาร และพระราชกุมารที่ตกเนรเทศจากแคว้นแคว้นเหล่านั้น ได้ประทับอยู่ ณ ดงไม้สักใหญ่ แทบฝั่งสระโบกขรณีข้างป่าหิมพานต์. พระราชกุมารเหล่านั้น ได้อภิเษกสมรสอยู่ร่วมกับพระภคินีของพระองค์เอง เพราะทรงเกรงความเจือปนด้วยชาติ. (122/10)

ลำดับนั้นแล อัมพฤษะ พระเจ้าไอกกากราช ตรัสเรียกอำมาตย์ราชบริพารมาถามว่า "ผู้เจริญทั้งหลาย เกี่ยวกับพวกเด็ก ๆ ไปพำนักอยู่ที่ไหนกันหนอ". พวกอำมาตย์กราบทูลว่า "ซาแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ มีดงไม้สักใหญ่อยู่แทบฝั่งสระโบกขรณี ข้างภูเขาคิมพานต์ บัดนี้พวกพระกุมารพำนักอยู่ที่นั่น ทรงอภิเษกสมรสกับพระภคินีของพระองค์ เพราะทรงเกรงความเจือปนแห่งชาติ". ลำดับนั้นแล อัมพฤษะ พระเจ้าไอกกากราช ได้ทรงเปล่งพระอุทานว่า "ผู้เจริญทั้งหลาย เด็ก ๆ สามารถหนอ เด็ก ๆ สามารถขอดเยี่ยมหนอ ผู้เจริญ". และตั้งแต่นั้นมา อัมพฤษะ เจ้าศากยะทั้งหลายก็ปรากฏขึ้น และพระเจ้าไอกกากราชนั้น ทรงเป็นบรรพบุรุษของเจ้าศากยะทั้งหลายเหล่านั้น. ได้ยินว่า

¹ ข้อความตอนนี้ ตรัสแก่อัมพฤษะมานพ กิษย์พราหมณ์ไปกขรชาติ ที่บ้าน
อิจฉานังกละ

ที่. ส. 9/149.

² ในอัมพฤษสูตร ไม่ปรากฏนามพระบิดาทั้ง 5 คือ พระปिया พระสุปिया พระอานันทา พระวิชิตา และพระวิชิตเสนา

ดู อ. ป. (พุทธศาสนิกชน), พุทธประวัติจากพระโอษฐ์, พิมพ์ครั้งที่ 6.
(พระนคร : การพิมพ์พระนคร, 2513), หน้า 19-20.

พระราชโอรสของพระเจ้าโอกกากราช ทรงสร้างนครกบิลพัสดุ์แล้วประทับอยู่ในนครนั้น ทรงอภิเษกสมรสกับพระกนิษฐภคินีของพระองค์ โดยนับตั้งคราวมาแล้วในหนหลัง¹. (123/2)

ด้วยเหตุนี้ แม้นในอรรถกถาปัญีสสูตร พระอรรถกถาจารย์ก็กล่าวไว้ว่า "ลำดับนั้น พระราชกุมารทั้งหลายสร้างนครในที่นั้น ตั้งชื่อว่ากบิลพัสดุ์ เพราะสร้างในภูมิประเทศที่กบิลคาบสเคยอยู่มาก่อน แล้วทรงประทับอยู่ในนครนั้น . คราวนั้นอำมาตย์ทั้งหลายคิดกันว่า "พระราชกุมารเหล่านั้นทรงเจริญวัยแล้ว นิว่าพระราชบิดาของพวกเขา ทรงอยู่ในที่ไกล พระองค์คงไปรคให้ทำการอาวาทวิวาหมงคลพระราชทาน แต่บัดนี้ เป็นภาระหน้าที่ของเรา" จึงปรึกษากับพระราชกุมารทั้งหลาย . พระราชกุมารตรัสว่า "เรายังไม่เห็นชคตียภคินีที่เสมอกับเรา แมชคตียกุมารที่เสมอกับพระภคินี ก็ยังไม่เห็น เราจะไม่ทำความเจือปนแห่งชาติ". พระราชกุมารทั้ง 4 จึงสถาปนาพระเชษฐภคินีไว้ในฐานะพระมารดา แล้วอภิเษกสมรสกับพระภคินีที่เหลือ เพราะทรงเกรงความเจือปนแห่งชาติ พระบิดาของพระราชกุมารเหล่านั้น ทรงสดับข่าวคราวนั้นแล้ว ทรงเปล่งพระอุทานว่า "สักยา" (ซึ่งแปลว่า อาจ หรือสามารถ) . อาศัยพระอุทานนั้น พระราชกุมารเหล่านั้นทั้งหมด จนกระทั่งถึงพระเจ้าสุทโธทนะ จึงปรากฏพระนามว่า "สักยะ".

แม้นในสัททนีติ ทาน (พระอัคควังสเถระ)² ก็กล่าวไว้ว่า "ผู้ที่เกิดในสักยะตระกูล จะเป็นใครก็ตาม ชื่อว่า "สักกะ". จริงอย่างนั้นคำว่า "ครั้งนั้นแล้ว มทานามผู้เกิด

¹ กุวิทยานิพนธ์ หน้า 235-239

² พระเถระชาวพม่า ผู้รจนาคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีชื่อสัททนีติ เมื่อประมาณ พุทธศตวรรษที่ 17.

ดู กรมหลวงชินวราดิวิวัฒน์, ชาติปป์ธิปิกา ... คำนำ (หน้า 3).

² มทานาม : พระเจ้าอาของพระพุทธเจ้า ภายหลังได้ครองราชสมบัติ ต่อจากพระเจ้าสุทโธทนะ

ในสังกตระกฏ" ดังนี้เป็นอาทิ ท่านกล่าวไว้แล้ว. อนึ่ง พระปิงคิยะโคทลเรียก
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้ศักดิ์กะ โปรดยกขาพระองค์ขึ้นเถิด". เพราะ
อาศัยคำว่า "ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เด็ก ๆ สามารถหนอ พวกเด็ก ๆ สามารถ
ยกเขี้ยวหนอ ผู้เจริญ" ผู้ที่เกิดในสังกตระกฏทั้งหมด เรียกว่า "ศักดิ์ยะ" ก็ได้ ว่า
"สากิยะ" ก็ได้ ว่า "ศักดิ์กะ" ก็ได้" ดังนี้. ก็เพราะในอรรถกถาอัมพัฏฐสูตร
พระอรรถกถาจารย์โคกลาวไวว่า "คำว่า สกฺยา วท โภ (สามารถหนอ ท่านผู้เจริญ)
มีอธิบายว่า พระราชา कुमार เหล่านั้น แม้จะเป็นผู้ถูกพระราชบิดาเนรเทศจากแคว้น
ไปอยู่ในป่า ก็ไม่ทรงกระทำความเจ็บแค้นแก่ชาติ จึงเป็นผู้อาจ คือสามารถ อธิบายว่า
มีกำลังต้านทานพอที่จะตามรักษาตระกูลวงศ์. เพราะฉะนั้น ความหมายของคำว่า "สกฺยา"
เพราะวิเคราะห์ว่า บออาจ ก็เป็นผู้สามารถที่จะตามรักษาตระกูลวงศ์ของตน จึง
เป็นอรรถที่ถูกต้องกว่า. (124/1)

[3 โกศลชนบท¹]

ในอรรถกถาสาเลขกสูตร พระอรรถกถาจารย์โคกลาวไวว่า "บทว่า
โกศลเสตุ มีอธิบายว่า พระราชา कुमार ชาวชนบทพระนามว่าโกศล. ชนบทที่อยู่อาศัยของ
พระราชา कुमार เหล่านั้นแม้ชนบทเดียว ชาวโลกก็เรียกว่า โกศลา (พหุจนะ) ควยศัพพ
ที่ขึ้นปากขึ้นใจ. (พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไป) ในชนบทชื่อว่าโกศลนั้น. แต่พระ
โบริณาจารย์โคกลาวไวว่า "เพราะเหตุที่ในกาลก่อน พระราชาทรงสดับว่า
มหาปนาทราชา कुमार ทอดพระเนตรนาฏศิลป์ต่าง ๆ เป็นตน แล้วไม่ทรงแสดงอาการ
แม้เพียงการยิ้ม จึงตรัสว่า "ผู้ใดยังบุตรของเราให้หัวเราะได้ เราจะให้ผู้นั้น

¹ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...

1 : 695-697.

² คือพระเจ้าสุริย กษัตริย์แห่งกรุงมิลินดา แคว้นโกศล

ประทับประกาศด้วยเครื่องอสังการทุกอย่าง" แต่ใน เมื่อหม่อมราชชนนพลกายพากันละทิ้ง
 กันโดยมิยอมกัน พวกคุณก็โกลแสงการละเล่นต่าง ๆ ตลอดเวลาเจ็ดปีกว่า ก็ไม่อาจ
 ที่จะยังหาปนาทราชมารโหรงพระสรวดได้ ลำดับนั้น ท้าวสักกะจึงส่งเพญเป็น
 นากะลงไป เพญนั้นโกลแสงทิพนาฏศิลป์ ยังพระราชมารโหรงพระสรวดแล้ว
 ครานั้น คนเหล่านั้นก็พากันมาพบทางกลับที่อยู่ของตน ๆ พบมิตรสหายเป็นคน
 เดินสวนทางมา เมื่อจะหักทาบประสาธน์กับ โกลดาวา "กัจจิ โกล กุสล, กัจจิ
 โกล กุสล (สหายดีหรือทาน? สหายดีหรือทาน?) เพราะฉะนั้น คนทั้งหลายจึงเรียก
 ประเศนี้ว่า "โกศล" เพราะอาภัพคำว่า "กุสล, กุสล" นั้น" ในอรรถกถา
 อัมพวิสูตรและอรรถกถามุรธาสูตร พระอรรถกถาจารย์ก็กล่าวไว้เหมือนกัน คำว่า
 โกลด หมายถึงเรือนทั้งหลาย อีกอย่างหนึ่ง ชนบทชื่อว่าโกศล เพราะวิเคราะห์ว่า
 คนทั้งหลายตามกันว่ากุสล (สหายดีหรือ?) (124/14)

[4. มคชนบท¹]

ฎีกาแห่งภูมิวิรรควา "พระราชมารชาชนบท พระนามว่ามคชา เพราะ
 วิเคราะห์ว่า คนทั้งหลายวิ่งไปกับควายทาง ประกอบ กุวิ ปัจจัย (อีกอย่างหนึ่ง)
 ชื่อว่า มคชา เพราะวิเคราะห์ว่า ตัดใจในมังสะทั้งหลาย คิฐุ ธาตุในอรรถกถาหวังยิ่ง"
 อรรถกถาภูทนต์สูตรว่า "भवत् มคเสสุ อธิบายว่า ราชมารชาชนบท พระนามว่า
 มคชา ชนบทที่อยู่อาศัยของราชมารเหล่านั้นแมชนบทเดียว ชาวโลกก็เรียกว่า มคชา
 (พหูพจน์) ควยศัพท์ที่ชวนปากชื่นใจ แม้ในอรรถกถาภิธานทวารวดีสูตร พระอรรถกถา
 จารย์ก็กล่าวไว้เช่นนั้น แลวกกล่าวอีกว่า "แต่อาจารย์บางพวก ยังพิถีพิถันเป็นอันมาก
 กล่าวไว้โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า เพราะเหตุที่พระเจ้าเจติยราช ตรัสมุสาวาทแลวกำตั้ง

¹ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...

จะเข้าไปสู่แผ่นดิน (กำลังจะถูกรับรู้) ถูกคนทั้งหลายพูดว่า "มา คาคิ ปวิส"
 (อย่าเสด็จเขาไปสู่หลุม = อยาตกหลุม) หรือเพราะเหตุที่ราชบุรุษทั้งหลาย เมื่อค้นหา
 พระราชาน้อย พวกเขาค้นพบดิน ถูกคนทั้งหลายร้องทูลว่า "มา คาคิ กโรถ"
 (อย่าทำให้เป็นหลุม = อยาชุดหลุม) เพราะเหตุนี้ ชนบทนี้จึงชื่อว่า มคชา มัจฉิตตัง
 ถือเอาอรรถาธิบายที่ตนชอบใจเถิด . (125/4)

[5. สิวชนบท¹]

ภูิกาทรงภูมिवรรคว่า "ชนบทชื่อว่า สิว เพราะวิเคราะห์ว่า บุคคลทั้งหลาย
 ย่อมเสียดวายนี่ . อีกอย่างหนึ่ง เพราะวิเคราะห์ว่า กระทบความสว่าง ประกอบ อิ
 ปัจฉัย ในความหมายอื่น .

[6. กาลิงคชนบท²]

กล ชาติ ในอรรถว่า ทำเสียง ประกอบ อิงค ปัจฉัย สำเร็จรูปเป็น กาลิงค
 (ชื่อชาวชนบท) ชนบทที่อยู่ของชาวกาลิงคเหล่านั้น ชื่อกาลิงคา (พหุวณะ) . อีกอย่างหนึ่ง
 ชาวชนบทชื่อว่ากาลิงคา เพราะวิเคราะห์ว่า ถือเอาซึ่งเสียงจากอศตครบด . ประกอบ
 กวิ ปัจฉัย . หรือว่าชื่อว่ากาลิงคา เพราะขับเพลงกลบท คือเพลงที่มีเสียงไพเราะ .

ศูนย์วิทยพัชกร
 ภาควิชาภาษาบาลี
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

1. G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...

2 : 1154.

2
 ibid. 1 : 583.

วิการ อะ เป็น อิ. หรือว่าชื่อว่า กาลิงคา เพราะเป็นไปกับด้วยกะ¹ คือความสุข. ลิงค์ แปลว่า ไป เป็นธาตุสำเร็จรูป (ทัตถกษัต)“. คัมภีร์โมคคัลลานะว่า "กถ ธาตุ ในอรรถว่าทำเสียง ชนบทชื่อว่ากาลิงค เพราะวิเคราะห์ว่าทำเสียง คือทำ ความเอื้องอิงคะนึ่ง เพราะเหตุที่มหาราชามากองค ไคแกทักษิณามถ . (125/10)

[7. อวันตีชนบท²]

ชนบทชื่อว่า อวันตี เพราะวิเคราะห์ว่าป้องกัน คือรักษา. ฎีกาแห่งภุมิวรรค ว่า "ชาวชนบทชื่อว่าอวันตี เพราะวิเคราะห์ว่า คายแล้ว ๆ เคา ๆ ซึ่งดินบนที่ตนกินแล้ว ในเมืองนี้เพราะของแล้ว".

[8. บัญชาตชนบท³]

บุตรทั้งหลายของชาวบัญญัติชนบท ชื่อว่าบัญญัติ .

¹ อาจารย์ น.อ. (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง บอกว่า "ก ศัพท์ แปลโคหลายอย่าง เช่น แปลวารางกาย, พรหม, ลม, ศีรษะ, ความสุข, หวงน้ำ ดึงประทีพธกาดาวา

กาเย พรหมณี วาเต จ สีเส ลุเช ชเลปิ จ
กสทุโท วุตตะเต สีสุ ปุมา สีสุ นปัสโก.

ก ศัพท์ในที่นี้แปลว่า ความสุข

ดู พระสิริวิธานบัญญัติเถระ, พระคัมภีร์วชิรสารัตถสังคหะ (แปลโดย น.อ.(พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง พระนคร : อักษรวิมล, 2512) หน้า 185.

² G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...

1 : 192-195.

³ *ibid.* 2 : 108.

[9. วัชชีชนบท¹]

ชนบทที่ชื่อว่าวัชชี เพราะวิเคราะห์ว่า ควรดเว้น, พระราชาทั้งหลาย
 ไต่พระนามว่าวัชชี เพราะอาศัยคำซึ่งเป็นไปแต่เบื้องต้นว่า "วชฺเชตพพา อีเม"²
 (พวกเราซึ่งเวณกumar เหล่านี้เอ๋ย). อีกอย่างหนึ่ง พระราชาทั้งหลาย ของรัฐวัชชี
 ชื่อว่าวัชชี อันึ่ง สมณานันของรัฐ ซึ่งทราบโดยสามารถแห่งราชกุมารอาศัยประจำ
 ในแคว้นนั้น. (125/14)

[10. คันธารชนบท³]

ชาวชนบทที่ชื่อว่าคันธาระ เพราะวิเคราะห์ว่า ทรงไว้ซึ่งคะ⁴ คือแผ่นดิน.
 อีกอย่างหนึ่งชื่อว่าคันธาระ เพราะวิเคราะห์ว่า อบอวลด้วยกลิ่นแห่งเกียรติคุณ.

[11. เจติชนบท⁵]

เจติ ชาคู ในอรรถว่า อุตสาหะ. ชาวชนบทที่ชื่อว่า เจติ เพราะวิเคราะห์ว่า
 กระที่อริอรรณ คืออุตสาหะในการงานทั้งหลาย มีการรบเป็นต้น.

¹ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names...
 2 : 813-815.

² กุวิทยานิพนธ์นี้ หน้า 101

³ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...
 1 : 748-749.

⁴ ค แปลว่า แผ่นดิน คำรูปวิเคราะห์ของ คันธาร ศัพท์ว่า คั ปฐวี
 ชาเรณุตติ คันธารา.

⁵ ดู พระสารประเสริฐ, พระบาลีอภิธานีปทีปิกา พร้อมทั้งสุจิ ... หน้า 397.

⁵ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...
 1 : 911.

[12. วังคชนบท¹]

วงศ์ ชาคุแปลว่าไป เป็นชาติสำเร็จรูป. (126/3)

ฎีกาแห่งมหาวงศ์ว่า "บทว่า วงคฺสุ ความว่า ราชกุมารชาวชนบท มีพระนามว่าวังคะ ชนบทที่อยุธยาตั้งของราชกุมารเหล่านั้น แมชนบทเดียว ทานกัถลาวว่า วงคฺสุ (พหูพจน์) ด้วยศัพท์ชนบทปากขึ้นใจ."

[13. วิเทชนบท²]

ฎีกาแห่งภูมิวรรคว่า "ร่างกายของมนุษย์เหล่าใดประเสริฐ มนุษย์เหล่านั้นชื่อว่าวิเทชะ (มีกายประเสริฐ). อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าวิเทชะ เพราะมาจากบุพพิเทหทวีป."

[14. กัมโปชนบท³]

โอช ชาคุในอรรถวาทสว่าง. ชาวชนบทชื่อว่ากัมโปชะ เพราะวิเคราะห์ว่าสว่างสุดในส่วยทองอันตนรอบยี่แล้ว เพราะทำการค้าขายทองนั้น. อีกอย่างหนึ่งชื่อว่ากัมโปชะ เพราะคนเหล่านั้นมีข้างทองเป็นโอชา ก็เป็นกำดัง.

¹ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...

2 : 802.

² *ibid.* 2 : 879-880.

³ *ibid.* 1 : 526-527.

[15. มัทชนบท¹]

มพุทธ ชาติในอรรถวาทายี . ชาวชนบทชื่อว่ามัททะ เพราะวิเคราะห์ว่า ย้ายี (ปรปักษ์) . ว่า ย้ายีอธิบายทำให้เป็นแดนเกษมว่า มันเที่ยงด้วยอิฏฐารมณมีเบญจกามคุณ เป็นต้น . มพุทธ ชาติในอรรถวาทายีและราเวิง . (126/9)

[16. ภัคชนบท³]

ภคชน ชาติในอรรถวาทะกตติก . ภค อภค ชาติ แปลว่าไป , ถึง เป็นชาติ สำเร็จรูป .

[17. อังคชนบท⁴]

อรรถกถาตามหาอัสสปุสฺสตรว่า "มัททวา อังคสุ ความว่า ราชกุมารชาวชนบท พระนามว่าอังคะ . ชนบทที่อยู่ประจำของราชกุมารเหล่านั้นแม่ชนบทเดียว ก็เรียกว่า อังคา (พหูพจน์) ด้วยศัพท์ชนปากสนใจ . (พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไป) ในชนบท ชื่อว่าอังคะนั้น"

¹ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...

2 : 432-433.

² อบาย : ดินแดนที่ปราศจากความเจริญ มี 4 คือ

1. นรก	3. อสุรกาย
2. เปต	4. คิริจฉาน

³ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...

2 : 345.

⁴ *ibid.* 1 : 16-17.

[18. สีสหพนมท¹]

ฎีกาแห่งภูมิวรรควา "ชาวชนบทชื่อว่าสีหพน เพราะวิเคราะห์ว่า จับราชสีห์ได้" ลา ชาค ในอรรถวาทจับ, บิด คัมภีร์สีหพนตีว่า "บรรพบุรุษชื่อว่า สีหพน เพราะวิเคราะห์ว่า จับ คือถือ ไคแก่ยิศราชสีห์ไว้ได้. คนยูเกิดในวงศ์ตระกูล ของบรรพบุรุษนั้นทุกคน ปรากฏนามว่าสีหพนในบัดนี้". ฎีกาพระวินัยวา "สีหกุมาร ชื่อว่าสีหพน เพราะถือเอา คือจับราชสีห์ได้. บัณฑิตพึงทราบความที่กษัตริย์ทั้งหลาย ใน คัมภีร์ปถอิทวิป (เกาะลังกา) เป็นยูชื่อว่าสีหพน เพราะเกิดในวงศ์ของสีหพนกุนารนั้น แม้มันมีปถอิทวิปก็ชื่อว่าสีหพน เพราะเป็นที่ประทับของกษัตริย์เหล่านั้น. และที่ชื่อว่า สีหกุมาร พึงทราบว่า เป็นกุมารของราชสีห์ ยูเกิดแล้วในพระครรภ์ของราชธิดาแห่ง พระเจกาสิงคราชา. (127/8)

กัังโคสคัมมา ในกาลก่อนแต่การตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้มีพระราช าทรงพระนามว่าวังคะ ในนครวังคะ ในวังคชนบท. ท้าวเธอได้พระธิดาของพระเจ้า กาสิงคราชามาเป็นอัครมเหสี. พระเจ้าวังคะโคราชธิดาองค์หนึ่ง เพราะการอยู่ร่วมกับ พระอัครมเหสีนั้น พระราชทานนามพระธิดาว่า "สุปปเทวี". ก็ในวันประสูติพระราชธิดา นั้นเอง ทวักโทรพยากรณ์ว่า "ราชสีห์จักเป็นสวามีของพระกุมารีนี". พระราชาและ พระเทวี โคสคัมมาพยากรณ์นั้นก็ทรงรังเกียจ. พระราชธิดานั้นเจริญวัยแล้ว ถูกพระราช มารดาและพระราชบิดาทอดทิ้งเพราะทรงรังเกียจ มีความปรารถนาจะเที่ยวไปข้างนอก ตามพระประสงค์ จึงออกเดินทางไปกับหมูปอดคาเคินเทา ที่กำลังเดินทางไปสู่สมณนคร ถึงคงในแควนลาหะ ครั้นเมื่อหมูปอดคาพากันแตกตื่นเพราะราชสีห์ตัวหนึ่ง และเมื่อคนอื่น ๆ

¹ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...

2 : 1169-1170.

² พระมหานามเถระ, มถาวงษ์ พงษาวดารลังกาที่วิป (แปลโดย

พระยาธรรมปริสิต, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทย, 2339), 1 : 220-225.

พากันวิ่งไปสู่ทิศอื่น ตนเองได้วิ่งไปสู่ทิศที่ราชสีห์ไป . ราชสีห์เห็นพระราชธิดาก็เข้าไปหา . พระราชธิดาเห็นราชสีห์แล้ว ก็ระลึกถึงคำของพวกโหรจึงมิได้กลัวเลย ไขพระหัตถ์ ทั้งสองอุ้มค้ำวางของมัน . ราชสีห์กำหนดคิดในการสัมผัสของพระราชธิดา ให้ พระราชธิดาขึ้นสู่หลังของมัน แล้วนำพระธิดาสำเร็จการอุ้มร่วมกับพระราชธิดา . พระนาง ไคคอดอกโอรสธิดาแฝด . ใน 2 องค์นั้น องค์ชายมีมือและเท้าเหมือนเท้าของราชสีห์ . คุยเทศน์ พระมารดาจึงได้ตั้งชื่อองค์ชายนั้นว่า "สีหพาหุ" . ส่วนองค์หญิงตั้งชื่อว่า "สีหวิไล" . ราชสีห์เมื่อจะไปหาอาหาร พักคนทั้ง 3 ไว้ในถ้ำ . เอกกอนหินใหญ่ปิดประตูถ้ำ จนแน่ใจว่า "คนทั้ง 3 ไม่อาจที่จะหนีไปได้" แล้วจึงไป . ทำอย่างนี้ทุก ๆ วัน . ฝ่าย สีหพาหุกุมาร ในเวลาที่มีอายุได้ 16 ขวบปี ก็ตามมารดา ทราบเรื่องราวทั้งสิ้นแล้ว เมื่อบิดาทำอย่างนั้นแล้วไป จึงแบกกอนหินนั้นควมบา พาไปทิ้งเสียในที่สุคทาง 50 โยชน์ แล้วกลับมาแบกมารดาไวบนโหลขวา น้องสาวไวบนโหลซ้าย แล้วหนีไปโดยเร็ว . ครั้งนั้น คนทั้ง 3 คนนั้นนั่งงีบหลับ ไปถึงบ้านชายแดนตำบลหนึ่ง . และ ณ บ้านชายแดน ตำบลนั้น ลูกของพระนางสุปป์เทวี ชื่ออนุระ ซึ่งเป็นเสนาบดีคนหนึ่งของพระเจ้า วังคะ ไปอำนวยการงานมีกสิกรรมเป็นคน นั่งอยู่ที่โคนต้นไม้ เห็นคนทั้ง 3 เดินมา ถ้ามทราบเรื่องราวทั้งหมดแล้ว พากันทั้ง 3 ไปวังนคร แล้วสมสู่อุ้มร่วมกับพระนาง สุปป์เทวีแล้ว . (128/15)

ราชสีห์ไม่เห็นคนทั้ง 3 ก็เป็นทุกข์ คิดตามคนทั้ง 3 ไปถึงบ้านชายแดน คนทั้งหลายเห็นราชสีห์นั้นก็กลัวพากันไปกราบทูลพระเจ้าวังคะ . พระราชาโปรดให้เที่ยว ตีกลองร้องข่าวประกาศมีอันโหดร้าย . ผู้ที่สามารถฆาตราชสีห์ได้ จักได้เงิน 3,000 กหาปณะ¹ . สีหพาหุกุมารได้ยินประกาศนั้น จึงรับอาสาว่า "เราจักสามารถ (ฆาตราชสีห์ได้)" รับเงิน 3,000 กหาปณะ แล้วถืออาวุธติดคามิคาไปจนถึงประตูถ้ำ . ฝ่ายพระเจ้าวังคะส่งกุมาร

¹ กหาปณะ : กหาปณ คือเงินตราที่มีพิกัดเท่ากับ 20 มาสก ซึ่งเป็นมาตรา เงินในครั้งโบราณ 1 กหาปณะ เท่ากับ 4 บาท หรือ 1 ตำลึง

ไปแล้ว ได้เสด็จทิวังคตเสียดแต่เมื่อกุมารยังไม่กลับมานั้นเอง. ฝ่ายกุมารถึงราชสีห์
 ควบขนู ก็เอาสี่พระราชสีห์พร้อมทั้งขนสรอยคอกกลับมา. คราวนั้นพวกอำมาตย์พากัน
 ขึ้นชมการอาราธนาสีห์ของกุมาร และทราบถึงความที่กุมารนั้นเป็นพระราชนัดดาของ
 พระเจ้าวังคะ จึงไต่พากันถวายราชสมบัติ. สีห์พาหุกุมารรับราชสมบัติแล้ว เวนให้แก
 อุนรเสนาบดี ผู้เป็นสวามีของพระมารดาของตน ตนเองพาพระกนิษฐานามว่าสีห์ลิวดี
 ออกจากนครวังคะไปสร้างนคร (ใหม่) ในดินของราชสีห์ผู้เป็นบิดาของตน ในกลางดง
 แคว้นลาหรีรัฐ. และนครนั้นมีนามปรากฏว่า "สีห์ปุระ". สีห์พาหุกุมารทรงตั้งพระกนิษฐา
 สีห์ลิวดีให้เป็นพระอัครมเหสี ทรงครองราชย์ในสีห์ปุระนครนั้น ได้มีพระนามปรากฏว่า
 "พระเจ้าสีห์พาหุ" เรื่องนี้ท่าน (พระมหานามเถระ) กล่าวไว้ในกัมภีร์มหาวงศ์พร้อม
 ทั้งฎีกา. (129/4)

[19. กัสมีรชนบท²]

ฎีกาแห่งกัมภีร์กล่าวว่า "กาตุ ชาตุ ในอรรถว่า รุ่งเรือง. ชาวชนบทชื่อว่า
 กัสมีระ เพราะวิเคราะห์ว่า ย่อมรุ่งเรืองถวายสมบัติ. ประกอบ อิมิร ปัจจัย .

[20. กาสีชนบท³]

กาตุ ชาตุ ในอรรถว่า รุ่งเรือง. ประกอบ อี ปัจจัย ดำเนินรูปเป็น กาสี.

¹ พระมหานามเถระ, มหาวงษ์ ... หน้า 237-238.

² G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...

1 : 543.

³ ibid. 1 : 592-593.

[21. ปัจจุบันบท¹]

ปฐิ ชาตุ ในอรรถวาไป ประกอบ อุ ปัจจัย สำเร็จรูปเป็น ปัจจุบัน. (129/6)

ส่วนในปกรณ์ตรงคพล ทาน (มหาอำมาตย์ตรงคพล) ไทกลาวอรรถ ของศัพท์เหล่านั้นไว้ โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า "ชัตติยกุมารพระนามว่า กูรู เพราะ วิเคราะห์ว่า สกักกันความเลวร้าย คือบาปไว้ได้. ชนบทที่อยู่อาศัยของชัตติยกุมาร เหล่านั้นชื่อว่ากูรู" ดังนี้แล้วกล่าวความหมายของศัพท์ มีกูรุษศัพท์เป็นต้น อย่างนี้อีกว่า "อีกอย่างหนึ่ง ชนบทชื่อว่ากูรู เพราะวิเคราะห์ว่า เป็นที่สกักกันความเลวร้าย คือ บาปไว้ได้. ชนบทแมชนบทเดียว ชาวโลกก็เรียกโดยใช่เป็นพหูวนะ เพราะเหล่าชน อยู่อาศัยมีเป็นจำนวนมาก ควบประการฉะนี้. เป็นอย่างนี้ทุกชนบท". ความหมาย ของศัพท์มี กูรุษศัพท์เป็นต้น ฟังทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วในที่นั้น ๆ อย่างนี้.

[ชนบทอื่น ๆ ที่สังเคราะห์ด้วยอาทิศัพท์]

อนึ่ง ในคำนี้นี้ว่า ปณฺชาทีนึ (ชนบทต่าง ๆ มีปณฺชชนบทเป็นอาทิ) แมชนบท ทั้งหลาย มีภคคะ มหัลลกะ ทักนิณาคีรี และอังคตตราปะเป็นต้น ทานก็รวบรวม ไว้ด้วยอาทิศัพท์.

[1. ภคคะชนบท¹]

ก็ในอรรถกถาอนุมาณสูตร พระอรรถกถาจารย์ไทกลาวไว้ว่า "บทวา ภคคะสุ แผลวในชนบทซึ่งมีชื่ออย่างนั้น. ส่วนความหมายของคำ ฟังทราบตามแนว ที่ทานกล่าวไว้แล้วในอธิการนี้. "ปฏิภาแห่งอนุมาณสูตรนั้นว่า "บทวา

¹ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...
2 : 124-125.

² ibid. 2 : 345.

วูกถานสาเรน ความว่า ฟังทราบความหมายของคำ ตามแนวหน่งนี้ที่ท่านกล่าวไว้แล้ว
ในบทว่า กุรุสุ และ สกฺกเกสุ นี้ อธิบายว่า ความหมายของคำ ฟังทราบโดยนัยมีอาทิว่า
ราชกุมารชาวชนบท พระนามว่า ภัคคา ดังนี้”

[2. มหัลลชชนบท¹]

อรรถกถาอินทริยสังยุตฺวา “บทว่า มหัลลชชชฺ แปลว่า ในชนบทที่มีชื่อ
อย่างนี้” (130/1)

[3. ทักขิณาคิริชนบท²]

อรรถกถาฉนฺธุชาเนตฺตฺรว่า “ภูเขาคือว่าคิริ ในบทว่า ทักขิณาคิริสมิ. คำว่า
ทักขิณาคิริ นี้ เป็นชื่อของชนบทในส่วนแห่งทิศทักษิณของภูเขาคือตั้งล้อมกรุงราชคฤห์”.
ภูิกาทรงฉนฺธุชาเนตฺตฺรนั้นว่า “คำว่า ราชคฤห์ ปริกฺขิปิตฺวา รัฐปพฺพตฺตฺส (ของภูเขาคือ
ที่ตั้งล้อมกรุงราชคฤห์) พระอรรถกถาจารย์กล่าวหมายเอาภูเขาคือเพราะ
ภูเขานั้นอยู่ในทิศทักษิณของนคร และชนบทนั้น อยู่ในส่วนแห่งทิศทักษิณของภูเขานั้น”.

อรรถกถากัสสปสังยุตฺวา “ชนบทในส่วนแห่งทิศทักษิณ ของภูเขาคือตั้งล้อมรอบ
เมืองราชคฤห์ ชื่อว่าทักขิณาคิริ”. ภูิกาทรงกัสสปสังยุตฺรนั้นว่า “ภูเขาคือในส่วนแห่งทิศ
ทักษิณของนครราชคฤห์ ชื่อทักขิณาคิริ เพราะที่ชะ อะ อักษร ที่ ฌ อักษร แขนชนบท
ในส่วนแห่งทิศทักษิณของภูเขานั้น ก็เรียกว่า ทักขิณาคิริ เพราะกล่าวไว้ว่า ทางคาน
ทิศทักษิณแห่งภูเขาคือ”.

¹ ปัจจุบันใช้ มัลลชชนบท

ดู G. P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...

2 : 453-454.

² ibid. 1 : 1049-1050.

[4. อังกุตตราปชนบท¹]

อรรถกถาไปตลียสูตรว่า "พึงทราบวินิจฉัยในบทว่า อังกุตตราเปสุ ต่อไป
ชนบทนั้น ก็คืออังกชนบทนั่นเอง ที่เรียกว่า อุตตราปะ เพราะอยู่ไม่ไกลน้ำ (อาโป)
ที่ไหลไปทางทิศเหนือของแม่น้ำนี้. ถาพว "นำเหล่าโคไหลไปทางทิศเหนือของแม่น้ำ
นี้ที่ตอนไหนวะ". ทอบว่า "นำของแม่น้ำที่สายใหญ่ ฯลฯ แม่น้ำ (ที่ไหลออกทางทิศใต้
ของสระอโนดาต) ตอนที่ปะทะภูเขาที่ขวางข้อวิฆนบรรพต แล้วแตกเป็นลำธาร 5 สาย
ไหลไป ได้ชื่อแยกตามสายเป็น 5 คือ คงคา ขมณา อจิรวดี สรภู มหิ มหานที
5 สายนี้ เริ่มเกิดแตกเขาหิมพานต ควบประการฉะนี้. บรรคานานที 5 สายนั้น
มหานทีสายที่ 5 ที่ชื่อวามหีนัน ทานประสงควา "มหามหิ" ในที่นี้. ชนบทนี้พึงทราบวา
ชื่อว่าอังกุตตราปะ เพราะอยู่ไม่ไกลน้ำ (อาโป) ของแม่น้ำวามหีนัน ที่ไหลไปทาง
อุตตรทิศ". (131/1)

ฎีกาแห่งไปตลียสูตรนั้นว่า "ราชกุมารชาวชนบท พระนามว่าอังกา ชนบทที่
อยู่อาศัยของราชกุมารเหล่านั้น แม้ชนบทเดียว ชาวโลกก็เรียกว่าอังกา (พหูวนะ)
โดยศัพท์ที่เรียกขึ้นปากขึ้นใจ เพราะเหตุนี้ ทานพระอรรถกถาจารย์จึงกล่าววา
อุงคาเยว โส ชนปโท (ชนบทนี้ : คืออังกุตตราปชนบท) ก็คืออังกชนบทนั่นเอง,
คำว่า มหิยา ปน ยา อุตฺตเรน อาโป (นำแห่งแม่น้ำที่ไหลไปทางอุตตรทิศ) ความวา
ชนบทนี้ (อังกชนบท) เรียกว่า อุตตราปะก็ไค เพราะอยู่ไม่ไกลน้ำของแม่น้ำนี้ ซึ่ง
ไหลไปทางอุตตรทิศของชนบทนี้ ก็แม่น้ำนี้แยกออกไหลไปบางตอน ๆ เพราะเหตุนี้
พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าววา "นำของแม่น้ำที่ตอนไหน ที่ไหลไปทางอุตตรทิศ".

คำว่า อาโป นั้น พึงเห็นว่าเป็นปฐมาวักตติ พหูวนะ ตามมติของอรรถกถา

¹ G.P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names ...

และฎีกา ค่ายเทศน์ พระอัครวงศาจารย์^๑ จึงได้นำเอาคำจากอรรถกถาและฎีกา
 ดังกล่าวนั้นมาแปลว่า "อาจารย์ทั้งหลาย บรรณาความที่ อาป สัพพ เป็น
 อติตติงค พุทฺทจะโดยส่วนเดียว อย่างนี้ ตามมติของอาจารย์เหล่านั้น คำว่า "อาโป"
 จึงเป็นรูปปฐมาวักตติ พุทฺทจะ อติตติงค และว่าน้ำทั้งหลายของแม่น้ำที่ ไหลไป
 ทางอุตฺตรทิศของชนบทใด ชนบทนั้นชื่อว่า อุตฺตรปะ ชนบทนั้นชื่อว่าอังคะควย ชื่อว่า
 อุตฺตรปะควย เหตุนี้จึงชื่อว่า อังคฺคฺตรปะชนบท" ดังนี้แล้วกล่าว "บพวา อาโป
 สำเร็จรูปเพราะลง โย ปฐมาวักตติ (พุทฺทจะ) แต่หนา อาป สัพพ และแปลลง โย
 นั้นเป็น โอ เหมือนบพวา คาโว ฉะนั้น" นี้เป็นความย่อในเรื่องนี้ ส่วนความ
 พิสดารซึ่งได้อาจากคัมภีร์สัททปิที ชนบทที่มีกคะ มหัลลกะ ทักขินาสิรี และ
 อังคฺคฺตรปะเป็นต้น พึงทราบว่า ตามรวบรวมไว้ควยอาทิสัพพในที่นี้ ค่ายประการดังนี้ .

ชมพู่ทวิป เป็นทวิปที่ประกอบควยนครเป็นต้น ค่ายประการดังนี้ .

พระรณนาชมพู่ทวิป จบ

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

[พรรณนาอุคตรกฐทวีป]

(ภูมิประเทศ)

ก็ในโลกบัญญัติปรกฏ ทาน (พระคันถรจนาคารย) กล่าวว่า "อุคตรกฐทวีป¹ เสมอ ปลอดภัย สะอาด ไม่มีเลี่ยนหนาม บรรดาค่าเหล่านั้น คำที่ว่า เสมอ เพราะในทวีปนั้น ไม่มีขื่อ เทว เจอมณ หรือบ่อน้ำโสโครก. ที่ว่าปลอดภัย เพราะในทวีปนั้น ไม่มีราชสีห์ เสือโครก เสือเหลือง หรือหมี หรือสัตว์ร้ายอื่น ๆ. ที่ว่าสะอาด เพราะในทวีปนั้นไม่มีซากศพ หรือซากศพมนุษย์ แม้อูจจาระหรือปัสสาวะที่มนุษย์ชาวทวีปนั้นถ่าย. แขนคินก็จะแยกของให้ (เมื่ออูจจาระและปัสสาวะ) ผ่านไปแล้ว แขนคินก็กลบเสีย. ที่ว่าไม่มีหนาม เพราะในทวีปนั้น ไม่มีคนไม้ที่มีลำต้นเสีย หรือคนไม้ที่มีหนาม".

ในทวีปนั้น มีคิณฑชาติชื่อฉวินยา งามนาคูชม เหมือนสร้อยคอนกยูง ส้มฉัสของลูกชะมด หรือของเครื่องประดับที่ทำด้วยหนังสัตว์และของนมเป็นฉันโค ส้มฉัสของคิณฑคินนี้ก็เป็นเช่นเดียวกันฉันนั้น ทวีปนี้ทั้งทวีปคากายไปครบคิณฑคินนี้ และคิณฑคินนี้สูงจากกอไม้เกิน 4 นิ้ว². แม่น้ำทั้งหลาย มีน้ำใสเย็นชื่นใจ มีท่าขึ้นลงสะดวกไหลเอื่อยอยู่.

อนึ่ง ในอาฎานาฎียสูตร³ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า (132/14)

"มนุษย์ที่เกิดในอุคตรกฐทวีปนั้น ไม่มีคิณฑอะไรว่าเป็นของเรา ไม่มีความหวงแหน พวกเขาไม่ตองหวานพืช

¹ กุ พระยาธรรมปรีชา (แก้ว), ไตรภูมิโลกวินิจฉัยกถา ... 2 : 70-91

² กุ พระญาณдіไทย, ไตรภูมิพระร่วง ... หน้า 91.

³ กระทรวงศึกษาธิการ, การศาสนา, กรม, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง

ไม่ต้องทำอะไรไฉน บริโภคข้าวสารที่เกิดเองในภูมิภาค
 ที่ไม่ต้องไถ มีผลเป็นข้าวสารอันหอมบริสุทธิ์ ไม่มีรำ
 ไม่มีแกลบ พวกเขาหุงข้าวในหม้อซึ่งไม่ต้องใช้ถาด
 แล้วบริโภคโภชนะจากหม้อชาวนั้นไฉนเลย."

(การสังคัม. 133/1)

อรรถกถาอานาปิยสูตรนั้นว่า "คำว่า มนุสฺสา ตตฺถ ชายฺหุติ ความว่า
 มนุษย์เกิดในที่ป็นนี้ คือในอุตฺตรกุรุทฺวปฺนํ บทว่า อมฺมา ความว่า เวนจากการยึดถือ
 ว่าเป็นของเรา แม้ในทฺรพฺยสมฺบติ มีเสฉฉาอารกฺคเครื่องคั้นและของบริโภคเป็นตน .
 บทว่า อปริคฺคทา ความว่า ไม่มีความหวงแหน ภายความหวงแหนในอิสฺทริ . ไฉยฺนินฺวา
 มนุษย์เหล่านั้นไม่มีความยึดถือเป็นของเราว่า "หญิงนี้เป็นภริยาของเรา" ความ
 กำหนดเพราะความรักใคร่จึงไม่เกิดขึ้น เพราะเห็นมารดาหรือพี่สาวน้องสาว . คำว่า
 น ปิ นินฺนุติ นนฺคตา ความว่า ในอุตฺตรกุรุทฺวปฺนํ พวกคนไม่ต้องนำคันไถไปยังไรนา
 ภายคิคฺวา "จักนํกสิกรรม" . บทว่า อกฺกุสฺสปากิมิ ความว่า (บริโภคข้าวสารดี)
 อันเกิดเองนั้นแหละ ในภูมิภาคที่มีไถไถ คือในป่า . บทว่า ตตฺถตฺถปฺนณฺดี ความว่า
 เมล็ดของข้าวสารดีนั้น ผลิดเป็นข้าวสารเลยที่เคี้ยว . คำว่า ตตฺถตฺถิกิเร ปจิจิตฺวาน ความว่า
 เขาเก็บข้าวสารลงในหม้อแล้วหุงด้วยไฟที่มีถาดนไม่มีควัน . ดังไคสคัมมา ใน
 อุตฺตรกุรุทฺวปฺนํมีพื้นชื่อชฺชิตฺกิปาสาณ . ลำคัมปนั้น มนุษย์เหล่านั้นวางหิน 3 กอนเป็นกอนเส้า
 ภายหม้อชาวนั้นชั้นค้ง . ไฟค้งขึ้นจากกอนหินหุงชาวนั้น . คำว่า ตโต ภูมฺมฺหุติ โภชนํ ความว่า
 พวกเขาบริโภคโภชนะนั้นแหละจากหม้อชาวนั้น . แกงหรือกับข้าวอย่างอื่นไม่ต้องมี . รสของ
 โภชนะนั้น ถูกใจผู้บริโภคทั้งหลายที่เคี้ยว . พวกเขามักให้ปันแก่บรรพคาคคนที่มาถึงที่นั้น .
 ชั้นช่อวาจิกที่ประกอบด้วยความกระหึไม่มี . ถึงทานผู้มีอุทฺธมาก มีพระพุทฺธเจ้า
 พระปัจเจกพุทฺธเจ้าเป็นตน ก็มักไปรับบิณฑบาตในที่ป็นนั้น"

ผู้กล่าวฐานะาภิชยุตตรา "คืออย่างหนึ่ง ๗ ที่นี้ พึงทราบผลวิเศษอันสำเร็จ
 ด้วยอำนาจแห่งบุญของชาวอุตตรกุรพที่ไปตั้งกอไปนี้. ตั้งโคสัดขึ้นมา ในอุตตรกุรพที่ไปนั้น
 ในประเทศนั้น ๆ มีต้นไม้อันน่ารักนรมยใจ มีกิ่งน้อยกิ่งใหญ่ปกคลุมด้วยใบอันสดับซับซ้อน
 กันทึบ อปมาปานเรือนยอด ยิ่งกิ่งที่มนุษย์เหล่านั้นจะอยู่อาศัยอย่างมีความสุขให้สำเร็จได้.
 แม่น้ำน้อย ๆ ในที่ที่นั้นถึงอกงาม มียอดผลิดอกตั้งอยู่ตลอดกาล. แม่น้ำเหล่านี้ ก็ตาข่าย
 ด้วยดอกไม้บัว บัวหลวงบัวขาวและบัวโสดันธิกเป็นต้นอันแยบยล โขยกลิ่นหอมกรุ่น
 โดยรอบ ตั้งอยู่ตลอดเวลา² / (133/20)

(รูปร่างและนิพจน์)

แมร่างกายของมนุษย์เหล่านั้น ก็เว้นจากโทษมีความสูงเกินไปเป็นต้น
 สมบูรณ์ด้วยทรวดทรงและสัดส่วน เว้นจากโทษมีหนังเหี่ยวและผมหงอกเป็นต้น เพราะ
 ไม่ถูกความแก่ครอบงำ เป็นสตรีที่มีความเร็วกำลังความบากบั่นและความงามไม่สิ้นสุดเลย
 ดำรงอยู่ตลอดอายุ. อนึ่ง มนุษย์เหล่านั้นไม่มีความทุกข์เพราะการแสวงหาอาหาร โดยใช้
 ชีวิตุบายมีกสิกรรมและพาณิชย์กรรมเป็นต้น เพราะเป็นผู้เลี้ยงชีพด้วยอาศัยผลไม้ที่
 ความขยัน. เพราะเหตุที่นั่นนั่นเอง จึงไม่ตองมีการคุ้มครองผู้คนมีทาสชายหญิงและกรรมกร
 เป็นต้น³.

¹ โสดันธิก : บัวจงกตปี คือบัวคล้ายดอกบวบขมมีเกสรซ้อนกันหลายชั้น
 แยกกันดอกแล้วมีดอกต่อกันสองดอกบางสี่ดอกบาง

กุ บุปผา เต็งสุพรรณ, "บัวในวรรณคดีบาลีและสันสกฤต" (วิทยานิพนธ์
 ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521)
 หน้า 148.

² กุ พระญาติไทย, ไตรภูมิพระร่วง ... หน้า 83.

³ เรื่องเดียวกัน หน้า 84.

(ลมฟ้าอากาศ)

อนึ่ง ในอุตตรกฐทวีปนั้น ไม่มีอันตรายมีหนาวร้อนเหือดของลมแคค. (134/4) สัตว์เลื้อยคลานและสัตว์ร้ายเป็นตน. ในชมพูทวีปนี้ มีอากาศเย็นและร้อนพอดี ๆ ในเวลาใกล้รุ่ง ในเดือนท้ายฤดูร้อนถึงใด ในอุตตรกฐทวีปนั้น มีอากาศเย็นและร้อนพอดีตลอดเวลา ก็ฉนั้นเหมือนกัน. อนึ่ง ความกระทบกระทั่ง หรือความเบียดเบียนอะไร ๆ ไม่บังเกิดแก่มนุษย์เหล่านั้น. พวกเขาวิริโคทชาวชาติที่เกิดเองในภูมิภาคที่มีได้โดย มีเมล็ดเป็นข้าวสารอันหอม ไม่มีรำไม่มีแกลบ สะอาด ซึ่งเมื่อบริโภคนั้น จะไม่เกิดโรคอะไร ๆ มีโรคเป็นต้นอย่างนี้ คือ โรคเรื้อน ไข้ กดาก โรคผอมแห้ง ไอ ลมบ้าหมู โรคชรา อนึ่ง มนุษย์เหล่านั้น ไม่เป็นคนค่อม คนแฉะ คนตาบอด คนงอแง คนกระจอก คนเป็นอัมพาต คนมีอวัยวะพิการ หรือคนมีอินทรีย์พิกล¹.

(รูปร่างหน้าตาสตรี)

แม่สตรีในอุตตรกฐทวีปนั้น ก็เป็นหญิงไม่สูงเกินไป ไม่เตี้ยเกินไป ไม่ผอมเกินไป ไม่อ้วนเกินไป ไม่ดำเกินไป ไม่ขาวเกินไป มีรูปร่างถึงส่วนแห่งความงาม. จริงอย่างนั้น สตรีเหล่านั้นมีกั้วยาว มีเล็บแดง มีถันไม่หย่อนยาน เอวบาง มีใบหน้าดุจจันทร์เพ็ญ มีนัยน์ตากว้าง มีลำตัวอ่อน มีวงขาแนบสนิท มีฟันขาว มีสะกดือดี มีแข้งเรียว มีผมหยาวค้ำปลายงอน มีตะโพกทั้งหน้าทั้งฝั่งผาย มีขนไม่มาก มีไซไม่มีขนเสียเลย มีกั้วงาม มีสัมผัสเป็นสุขทุกฤดู มีคำพูดอ่อนหวาน สละสลวย ประทับเครื่องอาภรณ์ต่าง ๆ เทียบไป เป็นสาวราวกับว่ามีอายุ 16 ปี แม่ในกาลทั้งปวง. ส่วนบุรุษก็เป็นหนุ่มราวกับว่ามีอายุ 25 ปี. ไม่กำหนัดยินดีในโลกีย์ (ของผู้นั้น). นี้เป็นปกคณิสัยของคนในทวีปนั้น. จริงอยู่ หญิงชายในอุตตรกฐทวีปนั้น

¹ ดู พระญาลีไทย, ไตรภูมิพระร่วง ... หน้า 84-86.

อยู่ครองกันด้วยความยินดีในถ้ำ ชั่วระยะ 7 วันเท่านั้น แต่ทัน ค่างก็เป็นผู้ (เหมือนกับ) ปราศจากราคะ คำเนโนไปตามทาง (ชีวิตของตน ๆ) ทุกข์อันมีการตั้งครมภ์เป็นมูล อันมีการบริหารครมภ์เป็นมูล หรืออันมีการคลอกเป็นมูล อย่างในชมพูทวีปนี้ ไม่มีใน อุตครมภ์ทวีปนั้น ทารกคลอกจากท้องแมงายแท้ ไม่แปดเปื้อนควยเมือกเป็นตน คุจ ระบุหลอดทองคำที่เอาออกจากเบาแภาวะนั้น นี่เป็นเรื่องธรรมดาในทวีปนั้น ส่วนมารคา คลอกบุตรหรือธิดาแล้ว วางไว้ในประเทศเป็นที่เที่ยวไปของคนเหล่านั้น ไม่ต้องห่วงใย แล้วยังไปตามใจชอบ เมื่อทารกเหล่านั้น อันมารคาไหนนอนแล้วในที่นั้น ๆ ใครพบเขา ไม่วาจะเป็นชายหรือหญิง ค่างก็จะยื่นนิ้วมือของตนเขาไปให้ นำนมไหลออกจากนิ้วมือนั้น คุจ คุจ ผลกรรมของทารกเหล่านั้น ทารกยังชีวิตให้เป็นไปควยนำมมนั้น ก็ทารกเจริญ เติบโตอยู่ควยอาการอย่างนี้ เป็นเด็กแข็งแรง ในช่วงระยะเวลา 2-3 วันเท่านั้น เด็กหญิงก็เข้าไปหาพวกผู้ชาย เด็กชายก็เข้าไปหาพวกผู้หญิง¹ (135/4)

(เครื่องประดับ)

ส่วนเสี้ยวอาการนี้ เกิดแก่พวกมนุษย์ในทวีปนั้นจากตนกัลปพฤกษนั้นเอง . แท้จริง ผาทั้งหลายมีความวิจิตรควยสีที่ขมอมอย่างวิเศษต่าง ๆ เนื้อละเอียด มีสัมผัส ทั้งนุ่มทั้งนำความสุขมาให้ พวกหอยยอยอยู่บนกัลปพฤกษในทวีปนั้น . อนึ่ง อาการ ทั้งหลายล้วนทำควยทอง สำหรับสวมศีรษะ หอยคอ คุจ คุจ มือ คุจ คุจ เหว และ สวมเท้า อันยังควยรัตนะสีต่าง ๆ อันแพรวพราวควยประกายแห่งรัศมีนานาชนิด อันวิจิตรควยการกระทำให้เป็นตอกดวงและลวดลายหลายหลาก ก็หอยยอยลงมาจาก ตนกัลปพฤกษ . แม่เครื่องคนตรี ทั้งกบแก้ว พิณ ตะโพน บัณเฑาะว์ ฉิ่ง ฉาบ สังข์ ขลุ่ย ฉอง พิณ 7 สาย และวัลลกี (พิณชนิดหนึ่ง) ก็หอยยอยลงมาแต่ตน กัลปพฤกษนั้นเหมือนกัน .

¹ คุจ คุจ พระญาติไทย, ไกรภูมิพระร่วง ... หน้า 86-87.

(ความสมบูรณ์และความงามแห่งธรรมชาติ)

อนึ่ง ในอุตรกรทวิปนี้ มีต้นไม้ดเป็นจำนวนมาก ย่อมเมล็ดผลขนาดเท่าหม้อ มีรสอร่อยที่มนุษย์เหล่านี้บริโภคแล้ว จะไม่ถูกความหิวกระหายรบกวนไปตลอด 7 วัน

ถึงแม่น้ำทั้งหลายในทวีปนี้ ก็มีน้ำสะอาดบริสุทธิ์ มีท่าขึ้นลงสะดวก น้ำร้อนรมย์ ไม่มีเปือกตม มีพื้นเป็นทราย ไม่เย็นเกินไปไม่ร้อนเกินไป คาคาขยควยคอกไม้ น้ำอันมีกลิ่นหอมรื่นใจ โขยกดินอันน่าชื่นใจไหลเอื่อยไปตลอดเวลา ในแม่น้ำนั้นไม่มีกอไม้ และเครือเถาวัลย์พืชนามและแข็งกระด้าง มีแต่ไม้พวกไม่มีพืชนาม สมบูรณ์ด้วยดอกและผลเท่านั้น ต้นจันทน์หอมและต้นกาละหิง ก็ตั้งรกรากเองที่เดียว ผู้ใครจะอาบนำวางเสื่ออาอากรณไว้รวมกันที่ทาน้ำ แล้วลงสู่แม่น้ำ อาบนำแล้วพากันขึ้นมา ๆ หยิบเอาเสื่อผ้าและอากรณ ที่อยู่ข้างบน ๆ ไป ความดีคอย่างนี้ว่า "นี่ของเรา นี่ของผู้อื่น" ไม่มีแกมมนุษย์เหล่านั้น เพราะเหตุนี้แหละ การโต้เถียงหรือการทะเลาะวิวาทกัน จึงไม่มีแกมมนุษย์เหล่านั้น¹ (135/20)

อนึ่ง การเล่นควยอำนาจความยินดีในกามของมนุษย์เหล่านั้น เป็นไปชั่วระยะ 7 วันเท่านั้น แต่เขาก็เป็นคนคล้ายปราศจากราคะเที่ยวไป และอยากจะนอนที่ไม่นอนใด ก็เข้าไปนอนใดที่ไม่นอนนั้นนั่นแหละ

(คติแห่งสัมปรายภพ)

อนึ่ง พวกเขาเห็นสัตว์ตายก็ไม่ร้องไห้ ไม่เศร้าโศกเสียใจ แต่จะประคัมศพนั้นเก็บไว้อย่างดี และทันใดนั้นเอง พวกนกซึ่งเหมาะแก่งานนั้น จะเข้าไปนำเอาศพของสัตว์ตายไปสู่ทวีปอื่น เพราะฉะนั้น ชุ่สถานหรือสถานที่ไม่สะอาดจึงไม่มีในอุตรกรทวิปนี้ และมนุษย์ที่ตายจากทวีปนี้ จะไม่เข้าถึงนรก หรือกำเนิดศิริจรรย์ หรือ

¹ ดู พระญาณิโทย, ไตรภูมิพระร่วง ... หน้า 88.

วิสัยแห่งเปรตเคย . อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า "มณุษย์เหล่านั้น ย่อมเกิดในเทวโลก
 คว้าอานภาพแห่งศีลห้า ที่สำเร็จโดยการประพฤติเป็นปกตินิสัย". ก็มณุษย์เหล่านั้น
 มีอายุถึง 1,000 ปี คงที่อยู่ตลอดกาลทั้งปวง . อิกฐมณุษย์ทั้งหมด สำเร็จโดยธรรมคา
 แขนมณุษย์เหล่านั้น เหมือนเบญจศีลฉะนั้น". ฎีกาพระวินัย ก็ (กล่าวความไว้ทำนองนี้)
 เหมือนกัน . (136/6)

(การดำรงชีวิต)

ฎีกาแห่งชินาดังการว่า . "ถ้ามณุษย์เหล่านั้นใครจะบริโภคน้ำชาดี เขาจะ
 เก็บเอาเมล็ดข้าวสาดีซึ่งปราศจากรำและแกลบ จากรวงข้าวสาดีที่เกิดเอง กรอกใน
 ภาชนะทอง ทำเตาควยหินโซติกป่าสาม 3 ก้อน แล้วตั้งไว้ . กิจที่ต้องใช้ไฟจากพื้นไม่มี .
 ไฟตั้งขึ้นจากหินโซติกป่าสามในขณะนั้น หุงข้าวสุกแล้วก็คัปลั้เองที่เดียว . เมื่อไฟดับแล้ว
 เขาก็รู้ว่า ข้าวสุกแล้ว พวกที่เอาข้าวนั้นมาบริโภค ไม่ตองใช้แกงและกับข้าว รสที่
 พวกเขาปรารถนาแล้ว ๆ ย่อมสำเร็จ .

ส่วนพวกที่ไม่ปรารถนาจะหุงรับประทานอย่างนี้ จะบริโภคได้จากตนกัปลั้พฤษ .
 มีคำถามว่า โภชนะสุกหอยย่อยยที่ตนกัปลั้พฤษหรือ" ตอบว่า "ไม่หอยย่อย .
 ผู้มีความต้องการโภชนะเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ไปสู่ที่ไกลตนไม้ (กัปลั้พฤษ) เขี่ยคมือ
 ออกไปยังโคนตนไม้หรือระหว่างกิ่งไม้ เพื่อประโยชน์แก่ข้าวสุก . ในขณะนั้น ข้าวอัน
 เหมาะแก่ความปรารถนา มีรสแกงและรสกับหลายหลาก ก็บังเกิดในที่นั้น . คนเหล่านั้น
 ก็เอามากิน . ไม่ใช้แต่ข้าวอย่างเดียวเท่านั้น ของควรรลิมควรรลิม ควรขบเคี้ยว ของกิน
 เลื่อน่า มาลัย เครื่องประดับ ที่นอนและที่นั่งเป็นอาทิ ย่อมบังเกิดตามความปรารถนา .
 และตนกัปลั้พฤษนั้น ยาวและกว้าง คานละ 100 โยชน์ สูง 200 โยชน์ วัดโดยรอบ
 ได้ 300 โยชน์¹ .

¹ ดูพระญาติไทย, ไตรภูมิพระร่วง ... หน้า 84-86.

(อานุภาพแห่งศีลธรรม)

หญิงมีครรภ์เกิดเวทนาในที่ใด . ก็นั่งหรือนอนตลอดแล้วทิ้งทารกไว้ที่นั้น (136/19) แล้วก็หนีไป . คนที่จะให้เด็กที่เกิดแล้วอามน้ำก็คื ที่จะให้คิมน้ำนมก็คื ที่จะให้บริโภคน้ำคื ไม่มีน้ำนมสำเร็จแก่ทารกเหล่านั้น ในเมื่อคนที่มาพบเห็นวางนิ้วมือไว้ในปากเท่านั้น . ทารกเหล่านั้นคิมน้ำนมแล้ว ก็เป็นผู้มีความสุขปราศจากทุกข์ ลุกขึ้นหนีไป . แม่มารคาก็จำไม่ได้ว่า "ผู้เป็นบุตรของเรา" . แม่มุตรก็จำไม่ได้ว่า "หญิงนี้เป็นมารดาของเรา" . รากะยอมไม่เกิดระหว่างกันและกัน ของมารดาและบุตรเหล่านั้น แม้จะจำกันไม่ได้โดยนนี้ . คเวยพดังแห่งปกคินิสัยของคนในทวีปนั้น มนุษย์เหล่านั้น คารงอายุตลอด 1,000 ปี จุติจากอภัพนั้นแล้ว ยอมบังเกิดในทวีปนั้นนั่นเอง หรือไม่ก็ในสวรรค์ . ไม่บังเกิดในอบาย เพราะเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ . สมบัติของมนุษย์เหล่านั้น เป็นเช่นเดียวกันอย่างนี้แหละ จำเต็มแก่การปรากฏแห่งมนุษย์ในปฐมกัลป์ ทรายเทากัลป์าวสาน¹

พรธมาอูตตรกรทวิป จบ

ทวีปใหญ่ทั้ง 4 จบ

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ดู พระญาติไทย, ไตรภูมิพระร่วง ... หน้า 91.

[ทวีปเล็ก : ดังกาทวีป]

พิงทราววินิจฉัย ในคำที่กล่าวไว้ ณ เบื้องต้นว่า "ทวีปเล็กประมาณ 2,000 มีดังกาทวีปเป็นต้น ชื่อวาปริตททวีป (ทวีปเล็ก) ดังต่อไปนี้, บทว่า (138/2) ดังกาทวีป แปลว่า ทวีปที่มีชื่ออย่างนั้น, ได้เห็นว่า ดังกาทวีปนั้น แม้แต่ในกาลก่อน แต่การตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ยังว่างจากมนุษย์ ได้เป็นทวีปที่ยกษัตริย์ครองแล้ว, แต่ในวัยเป็นที่บริพัทานของพระศาสดา ดังกาทวีปนี้ได้เป็นที่อยู่ของมนุษย์, เพราะเหตุนี้ ในคัมภีร์มหาวงศ์ ทาน (พระมหานามเถระ) จึงกล่าวไว้ว่า

"พระกุมารนามวาวิชัย ผู้มีความรุ่มนึ่ง ได้กล่าวลง
ณ คัมภีร์ดิประเทศ ในดังกาทวีป ในวันที่พระ-
ศกาคตเจ้า ทรงบรรทมเพื่อนิพพานในระหว่าง
ช่องว่าง ของคณศาตตะทั้งคู"²

ดังได้กล่าวมาแล้ว พระราชาทรงพระนามว่า สีหพาหุ ครองราชย์ ณ สีหปุระ ทรงสถาปนาพระกนิษฐกนิษฐาของพระองค์พระนามว่าสีหวิดี ไว้ในตำแหน่งพระอัครมเหสี โดยนัยดังกล่าวแล้ว ท้าวเชอทรงอยู่ร่วมกับพระอัครมเหสีนั้น ทรงได้พระโอรสแฝด ครั้งละคู่ ๆ ถึง 16 ครั้ง, จึงเป็นพระราชโอรสถึง 32 องค์, บรรดาพระโอรสเหล่านั้น พระโอรสที่ประสูติคู่แรก องค์พระนามวาวิชัย องค์รองพระนามวาสมิต, ก็พระวิชัย เป็นอุปราช มีบุรุษ 700 คนเป็นบริวาร ทรงคร่ำย ทำกรรมมีการฆ่าชาวบ้านเป็นต้น แม้พระราชบิดาทรงห้ามถึง 3 ครั้ง ก็มีใจเชื่อฟัง เมื่อชาวเมืองยูโกธรแดนพากันมา กราบทูล ขอให้ประหารชีวิตพระราชบุตร พระราชบิดาก็ไม่มีพระราชประสงค์จะ

¹ ดู เจริญธรรมวิทยานิพนธ์นี้ หน้า 235

² ดู พระมหานามเถระ, มติวางษ์ ... หน้า 225.

ลงโทษพระโอรสถึงขนาดนั้น จึงโปรดให้ใส่พระวิชัยพร้อมด้วยบริวารเข้าไปในเรือ แล้วให้ปล่อยเสียในมหาสมุทร พระวิชัยไปถึงดังกาทวีป ในวันเป็นที่ปรีณิพพานแห่ง พระศาสดานั้นเอง . ในเวลานั้น พระศาสดาทรงบรรทมเหนือพระแท่นเป็นที่ปรีณิพพาน ครัสต์สังทาวสักกะจอมเทวคา ซึ่งประทับอยู่ ณ ที่ใกล้ว่า "วิชัยถึงดังกาทวีปในวันนี้ และศาสนาของเราตกตก จักตั้งมั่นในดังกาทวีปนั้น เพราะเหตุนี้ ขอมหาบพิตรทรง รักษาเธอพร้อมทั้งบริวาร และดังกาทวีปด้วย". (139/1)

ท้าวสักกะครัสต์สังทาวศรนามว่า อุปปลักกะว่า "ท่านจงทำการรักษา", เทวบุตรนั้นก็ทำตามรับสั่งแล้ว . ส่วนพระวิชัยพร้อมด้วยบริวาร เขาไปหาอุปปลักกะเทวบุตร ซึ่งแปลงเพศเป็นปริพาชกนั่งอยู่ ณ ดวงต้นไม้ ถามว่า "ท่านผู้เจริญ เกาะนี้ชื่ออะไร" อุปปลักกะเทวบุตรตอบว่า "เกาะนี้ ชื่อดังกาทวีป". ด้วยเหตุนี้ ท่าน (พระมหานามเถระ) จึงกล่าววา

"คนทั้งหมด มีพระวิชัยเป็นประมุข ไค้เขาไปหา
อุปปลักกะเทวบุตร แล้วถามว่า ท่านผู้เจริญ
เกาะนี้ชื่ออะไรหนอ เทวบุตรนั้นไค้ตอบว่า
ชื่อดังกาทวีป"¹

ดังกาทวีปนั้น ไค้เป็นที่อยู่ของพวกมนุษย์ ในวันเป็นที่ปรีณิพพานของพระศาสดา นั้นเอง ด้วยประการฉะนี้ . แม้คำว่า ตัมพัตถิตีทวีป ก็เป็นชื่อของเกาะนั้นนั่นแหละ . ไค้ยินว่า พระวิชัยพร้อมด้วยบริวาร ขึ้นจากเรือนั่งเฝ้ามือเท้าแผ่นดินเพราะความ เห็นคเห็น้อย . และฝ่ามือของคนเหล่านั้นไค้เหมือนธูดีเป็นฝ่ามือมีสีแดง เพราะเหตุนี้ ประเทศที่คนเหล่านั้นเฝ้ามือเท้าแล้ว จึงปรากฏชื่อว่าตัมพัตถิตี . แม้นครที่สร้างภายหลัง บนเกาะนั้น ก็ปรากฏชื่อว่าดังกาทวีปอย่างนี้เหมือนกัน . ด้วยเหตุนี้ ท่าน (พระมหานามเถระ) จึงกล่าววา

¹ พระมหานามเถระ , มทาวงษ์ ... หน้า 230-237.

"ในกาลนั้น พวกเขามีสระวิสัยเป็นหัวหน้า ดงจาก
เรือผู้พันคน เหน็ดเหนื่อยนั่งเอามือเท้าแน่นดิน ฝ่ามือ
อันละอองดินในที่นั้นแปดเปื้อนแล้ว เป็นสีแดง เพราะ
เหตุนั้น ทั้งประเทศและเกาะนั้น จึงปรากฏชื่อว่า
ตัมพปณฺธิ (แปลว่า มีฝ่ามือแดง)" (139/16)

อนึ่ง แม้คำว่า สีสหทวีป ก็เป็นชื่อของเกาะนั้นแหละ เพราะเป็นที่อยู่
อาศัยของพวกมนุษย์ที่โคนามว่าสีหโศคนิยที่กลาวมาแล้ว คำว่า ดังกาทวีป
ตัมพปณฺธิทวีป สีสหทวีป โดยอรรถก็เป็นอันเดียวกัน ควบประการฉะนี้.

ก็ดังกาทวีป พึ่งเห็นว่า มี (เนื้อที่) ประมาณ 300 โยชน์ เพราะท่าน
(พระอรรถกถาจารย์) กลาวไว้ในอรรถกถาญาณวิภังคภา "ถ้าพระกุมารนั้น จักไม่
เป็นผู้กอดด้วยจักร ก็จักโคจรราชสมบัติ อันมีสมบัติทั้งปวงเป็นบริวาร ในตัมพปณฺธิทวีป
ทั้งสิ้น ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 300 โยชน์"

อนึ่ง ในอรรถกถาทั้งหลายมีสมันตปาสาทิกาเป็นต้น พระอรรถกถาจารย์
ได้กลาวความนี้ไว้ว่า "ชื่อดังกาทวีปที่กลาวไว้ในที่นี้ พึ่งเห็นว่า ท่านกลาวโดย
ชื่อที่ปรากฏในพุทธปบาทกถา. จริงอย่างนั้น ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พระนามว่ากัณณะ ทวีปนี้โคชื่อว่า โขสทวีป¹. ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พระนามว่าโกนาคมน์ ทวีปนี้โคชื่อว่า วรทวีป². ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พระนามว่ากัสสป ทวีปนี้โคชื่อว่า มัจฉทวีป³".

1 พระมหานามเถระ, มหาวงษ์ ... หน้า 320.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 324.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 330.

(มหรนิลาทวิป นัตตทวิป)

ก็พระเจ้าสีหพาหุ ไปรตให้ใส่พวกภริยาและกุมารน้อย ของพระราชบุตร มีพระวิชัยเป็นต้นลงในเรือแล้วไหลไปลอยลงทะเลเป็นแผนก ๆ คนเหล่านั้นจึงลงที่เกาะ เป็นแผนก ๆ แล้วยบนเกาะนั้น . บรรดาเกาะเหล่านั้น เกาะที่บรรดาพวกภริยา ลงแล้ว ปรากฏชื่อว่า มหรนิลาทวิป . ส่วนเกาะที่พวกกุมารลงแล้ว ปรากฏชื่อว่า นัตตทวิป กวดยเหตุนี้ ทาน (พระมหานามเถระ) จึงกล่าววา (140/12)

“เกาะน้อยที่พวกพระกุมารลงแล้ว ปรากฏชื่อว่า นัตตทวิป ส่วนเกาะที่บรรดาภริยาพากันลง ปรากฏชื่อว่า มหรนิลาทวิป”

นี้เป็นข้อความย่อในเรื่องนี้ . ส่วนความพิสดารพึงตรวจดูในคัมภีร์มหาวงศ์พร้อมทั้งฎีกา .

ทวิปอย่างดังกล่าวทวิป นัตตทวิป มหรนิลาทวิปเป็นต้น จัดเป็นทวิปเล็ก กวดยประการฉะนี้ . ก็ทวิปเล็กเหล่านั้น เพราะเป็นพวกซึ่งไม่อาจที่จะแสดงให้หมดสิ้นได้ เพราะมีมิใช่น้อย ข้าพเจ้า (พระสิริมังคลาจารย์) จึงได้แสดงโดยเอกเทศ ฉะนี้แล .

กัณฑ์ 4 ชื่อที่ปนิทเทศ ในคัมภีร์จักกวาทีปนี จบด้วยประการฉะนี้ .

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย